

NACIONALNA ERASMUS + KANCELARIJA

PUBLIKACIJA

UČEŠĆE CRNE GORE U PROGRAMIMA EVROPSKE UNIJE

Erasmus+

NACIONALNA ERASMUS + KANCELARIJA

PUBLIKACIJA

**UČEŠĆE CRNE GORE U PROGRAMIMA
EVROPSKE UNIJE**

Nacionalna Erasmus+ kancelarija

PUBLIKACIJA

UČEŠĆE CRNE GORE U PROGRAMIMA EVROPSKE UNIJE

Decembar 2017.

Izdavač:

Nacionalna Erasmus + Kancelarija u Crnoj Gori

Dizajn i priprema za štampu:

Golbi d.o.o.

Štampa:

Golbi d.o.o.

Tiraž:

100 primjeraka

Ovaj dokument je finansiran sredstvima Evropske unije. Publikacija odražava samo stanovišta autora i ni pod kojim uslovima se Evropska unija ili njene institucije ne mogu smatrati odgovornima za sadržinu dokumenta.

Ovaj projekat se finansira sredstvima EU

SADRŽAJ

ZAŠTO JE 2017. GODINA VAŽNA ZA EU PROGRAME	7
<i>Vanja Drljević, Nacionalni Erasmus+ koordinator</i>	
UČEŠĆE CRNE GORE U ERASMUS+ PROJEKTIMA IZGRADNJE KAPACITETA U VISOKOM OBRAZOVANJU	8
NEKI OD PRIMJERA ERASMUS+ I TEMPUS PROJEKATA	9
DEFINISANJE ISHODA UČENJA NA UNIVERZITETIMA U CRNOJ GORI	9
<i>Prof. dr Maja Bačović, koordinator TEMPUS projekta »Razvoj koncepta cjeloživotnog učenja«</i>	
MODERNIZACIJA I HARMONIZACIJA POMORSKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI I ALBANIJI – MARED	11
<i>Prof. dr Danilo Nikolić, Koordinator projekta MarED i rektor Univerziteta Crne Gore</i>	
UNAPREĐENJE SISTEMA OBRAZOVANJA U OBLASTI SAJBER BEZBJEDNOSTI U CRNOJ GORI	13
<i>Prof. dr Ramo Šendelj, Univerzitet Donja Gorica</i>	
PRELAZ STUDENATA SA INVALIDITETOM OD VISOKOG OBRAZOVANJA DO ZAPOŠLJAVANJA U SRBIJI, BOSNI I HERCEGOVINI I CRNOJ GORI	16
<i>Doc. dr Tatijana Dlabach, Univerzitet Crne Gore, Pomorski fakultet Kotor, koordinator projekta</i>	
MODERNIZACIJA BIBLIOTEKA NA UNIVERZITETU CRNE GORE: MODERNIZACIJA BIBLIOTEKA KROZ RAZVOJ OSOBLJA I REFORMU BIBLIOTEČKIH SERVISA	18
<i>Mr Bosiljka Cicmil, Univerzitet Crne Gore</i>	
TEMPUS PROJEKAT STUDIJE U BIOINŽENJERINCU I MEDICINSKOJ INFORMATICI	21
<i>Prof. dr Radovan Stojanović, Elektrotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore</i>	
RESTRUKTURIRANJE STUDIJSKOG PROGRAMA ARHITEKTURE U INTEGRISANI MASTER PROGRAM U SKLADU SA EU STANDARDIMA [RESEARCH]	25
<i>Ema Alihodžić Jašarović Univerzitet Crne Gore, Arhitektonski fakultet</i>	

CJELOŽIVOTNO UČENJE ZA ODRŽIVU POLJOPRIVREDU U ALPSKO-DUNAVSKO-JADRANSKOM REGIONU	26
<i>Prof. dr Neđeljko Latinović, Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore</i>	
UNAPREĐENJE STUDIJSKIH PROGRAMA U CRNOJ GORI U OBLASTI PRAVA, MENADŽMENTA I EKONOMIJE JAVNOG ZDRAVLJA I MEDICINSKE INFORMATIKE	28
<i>Dr Ivana Ognjanović, Univerzitet Donja Gorica</i>	
TABELARNI PRIKAZ KONKURSNIH ROKOVA ZA PROJEKTE U 2018. GODINI U OBLASTI VISOKOG OBRAZOVANJA	32
NACIONALNI TIM EKSPERATA ZA REFORMU VISOKOG OBRAZOVANJA – HERE tim	33
AUTORSKI TEKSTOVI ČLANOVA NACIONALNOG TIMA EKSPERATA ZA REFORMU VISOKOG OBRAZOVANJA (HERE).....	33
INTERNACIONALIZACIJA VISOKOG OBRAZOVANJA KAO MEHANIZAM ZA UNAPREĐENJE KVALITETA – PREPREKE I IZAZOVI	33
<i>Prof. dr Mira Vukčević, predsjednik nacionalnog tima eksperata za reformu visokog obrazovanja (HERE), Univerzitet Crne Gore</i>	
NACIONALNI OKVIR KVALIFIKACIJA U CRNOJ GORI.....	36
<i>Biljana Mišović, član nacionalnog tima eksperata za reformu visokog obrazovanja (HERE),Ministarstvo prosvjete</i>	
DOKTORSKO OBRAZOVANJE POSLJEDNJIH DESET GODINA:	38
EVROPSKA I REGIONALNA PERSPEKTIVA.....	38
<i>Prof. dr Melita Kovačević, Bivša predsjednica Upravnog odbora Vijeća za doktorsko obrazovanje (EUA-CDE, European University Association Council for Doctoral Education)</i>	
UNIVERZITET XXI STOLJEĆA U KONCEPCIJI CJELOŽIVOTNOG UČENJA	41
<i>prof. dr Saša Milić, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet</i>	
IZAZOVI OSIGURANJA KVALITETA U VISOKOM OBRAZOVANJU U CRNOJ GORI	46
<i>Biljana Mišović, član nacionalnog tima eksperata za reformu visokog obrazovanja (HERE), Ministarstvo prosvjete</i>	
VAŽNOST UKLJUČIVANJA STUDENATA U REFORMSKE PROCESSE NA UNIVERZITETU CRNE GORE.....	49
<i>Sara Arianna Serhatlić, Predsjednik Studentkog Parlamenta, Univerzitet Crne Gore</i>	
ŽAN MONE PROGRAM	50
UTICAJ EU PROJEKATA NA REFORME VISOKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI	51
POLITIKA EU I EVROPSKE INTEGRACIJE U SISTEMU VISOKOG OBRAZOVANJA	51
<i>prof. dr Gordana Đurović, Univerzitet Crne Gore, Ekonomski fakultet</i>	
MOBILNOST U OKVIRU ERASMUS + PROGRAMA	53
STUDENTSKA I NASTAVNA MOBILNOST KROZ EU PROGRAME – ISKUSTVA STUDENATA I NASTAVNOG OSOBLJA	54

ZAŠTO JE 2017. GODINA VAŽNA ZA EU PROGRAME

Vanja Drljević, Nacionalni Erasmus+ koordinator

U 2017. godini Evropska unija slavi važne jubileje. Proslavlja se 60 godina od potpisivanja Rimskih ugovora, kojim su postavljene osnove za Evropsku uniju kakvu danas poznajemo. Od tadašnjih 6 evropskih zemalja koje su osnovale Evropske ekonomsku zajednicu za atomsku energiju, Unija je narasla do zajednice od 28 zemalja.

Još jedan značajan jubilej jeste 30 godina Erasmus programa u Evropi. Ovaj program dobio je naziv po Erazmu Roterdamskom, holandskom humanisti i učenom čovjeku koji se zalagao za školsko i akademsko obrazovanje, a koji je živio i usavršavao svoje znanje u nekoliko evropskih zemalja jer znanje, kao što znamo ne poznaje granice. Njegovo ime postalo je simbol najvećeg evropskog programa koji podržava saradnju i mobilnost u oblasti visokog obrazovanja od kraja 80 godina 20.tog vijeka.

Program Erasmus danas je prepoznatljiv „brend“ Evropske unije među mladim ljudima i sinonim mobilnosti zarad učenja i usavršavanja. Više od 9 miliona mladih ljudi koristilo je njegove stipendije i šeme saradnje i većina njih se slaže da ovakva mobilnost pruža mnogo više od boravka od par mjeseci na nekom od evropskih univerziteta. Često se ističu nemjerljive koristi od razmjene iskustava, saznavanja o novim kulturama i tradicijama, različitim običajima i učenju stranih jezika – sve zahvaljujući tome što ovaj program postoji. Neprocjeljiv je doprinos Erazmusa razbijanju predrasuda, uvažavanju drugih kultura i tradicijama. Zahvaljujući njemu mladi ljudi u Evropi šire svoje vidike i bogate um, te otuda i njegova nova krilatica: obogaćujući um šireći vidike. Pored toga što se pozitivno odrazio na kvalitet visokog obrazovanja, pomogavši nastavnom osoblju da modernizuje studentske programe i podigne nivo kvaliteta svojih ustanova, program Erasmus+, nasljednik Erasmus programa sa kraja 80tih, danas donosi slične koristi i preduniverzitetskom obrazovanju.

U Crnoj Gori 2017. godina obilježena je kao 17. godina od početka učešća u EU programima za saradnju u oblasti obrazovanja, od kojih je prvi bio Tempus, a nakon toga mu se pridružio Erasmus Mundus program kroz podršku pojedinačnim mobilnostima. Program Tempus bio je 2000.godine prozor u svijet za crnogorske ustanove visokog obrazovanja, podstakavši razmjenu iskustava između institucija visokog obrazovanja i otvorio mogućnost za unapređenje kvaliteta studentskih programa na crnogorskim visokoškolskim ustanovama. Zahvaljujući njemu rasla je vidljivost i prepoznatljivost male zemlje, kakva je Crna Gora, na mapi Evrope i svijeta.

Često se ističe da Evropska unija nije samo zajednica koju spaja zajedničko tržište, bez obzira na njegovu važnost. Ona je svakako uvijek pokazivala nešto više, u pogledu vrijednosti i kulture jer se u mnogim aspektima može reći da u hijerarhiji vrijednosti u njoj ipak preovladavaju kulturne nad ekonomskim. Upravo program Erasmus + omogućava mladom čovjeku da kroz učenje unapređuje ne samo svoje znanje, već i sve one vrijednosti koje čine naš život vrijednim življenja.

Pokušali smo da kroz ovu publikaciju i tekstove projektnih koordinatora iz Crne Gore, studenata, eksperata u oblasti visokog obrazovanja predstavimo i približimo program Erasmus +, i koristi koje pojedinci, institucije, i društvo uopšte mogu da imaju uzimajući učešća u njegovim projektima.

Nadamo se da ćemo na taj način dati skroman doprinos i podstaći one koji nisu do sada učestvovali da promijene mišljenje i razmotre projekte programa Erasmus + kao svojevrsnu šansu. Želimo da vjerujemo da kroz otvoreni pristup i dobru saradnju možemo učiniti "čuda", kao i da svaki projekat, bilo da je projekat mobilnosti ili institucionalne saradnje jeste projekat koji činimo mi, ljudi, gdje se napor svakog pojedinca cijeni i pravi razliku.

UČEŠĆE CRNE GORE U ERASMUS+ PROJEKTIMA IZGRADNJE KAPACITETA U VISOKOM OBRAZOVANJU

Reforma visokog obrazovanja i jačanje kapaciteta ustanova visokog obrazovanja u Crnoj Gori, započeto kroz Tempus program, nastavljeno je i u novom Erasmus+ programu kroz projekte izgradnje kapaciteta u visokom obrazovanju. Upravo najveće mogućnosti za učešće crnogorskih institucija jesu upravo u ovim vrstama projekata. Iako pod drugim nazivom, projekti izgradnje kapaciteta nose u sebi sve dobre elemente Tempus programa, obogaćene za pojačanu komponentu studentske mobilnosti. Erasmus + je proširio djelokrug aktivnosti i na ostale regione svijeta, koji nisu mogli učestvovati u prethodnom programu. U okviru Erasmus + programa, sve zemlje učesnice su podijeljene u dvije grupe: programske zemlje (države članice EU, Island, Lihtenštajn, Makedonija, Norveška i Turska) i partnerske zemlje (gotovo sve države svijeta, među kojima je i Crna Gora).

Oni su važan podsticaj za modernizaciju visokog obrazovanja kroz razvoj studijskih programa, unapređenje upravljanja ustanova i ostvarivanje različitih vidova interakcije između sektora visokog obrazovanja i društva u cjelini. Ustanove visokog obrazovanja iz Crne Gore mogu da budu i koordinatori i partneri u CBHE projektima, dok sve ostale institucije (preduzeca, državne institucije, škole, organizacije civilnog društva, istraživački instituti i druge organizacije, itd.), mogu da budu partneri.

Ustanove visokog obrazovanja iz Crne Gore uključene su u 12 projekata u okviru akcije Izgradnja kapaciteta u oblasti visokog obrazovanja, čiji je ukupan budžet 10,2 miliona eura.

Lista izabranih projekata Izgradnje kapaciteta u visokom obrazovanju za 2015. 2016. i 2017. godinu:

1. “Unapređenje istraživačkih potencijala u visokom obrazovanju u cilju daljeg razvoja regiona Zapadnog Balkana”, kojim koordinira Univerzitet u Nišu, a partner iz Crne Gore je Univerzitet Crne Gore (Filozofski fakultet).
2. “Tranzicija studenata sa invaliditetom od škole do zaposlenja u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini”, kojim koordinira Univerzitet Makedonija iz Soluna. Partneri iz Crne Gore su Univerzitet Crne Gore, Univerzitet Donja Gorica, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore i Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
3. “Servisi podrške bibliotečkoj mreži: modernizovanje biblioteka u zemljama Zapadnog Balkana kroz obuku osoblja i reformu bibliotečkih servisa”, kojim koordinira Institut za tehnologiju iz Limerika (Republika Irska), dok su partneri iz CG Univerzitet Crne Gore i Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurađ Crnojević”.
4. “Uspostavljanje modernih master studija u oblasti informacionih sistema”, kojim koordinira Univerzitet Lumiere Lion 2, dok su partneri iz CG Univerzitet Donja Gorica, Univerzitet Mediteran, Ministarstvo prosvjete i Privredna komora
5. “Unapređenje studijskih programa u oblasti javnog zdravstva, zdravstvenog menadžmenta, ekonomije, legislative i informatike u oblasti zdravstva u Crnoj Gori”, kojim rukovodi Univerzitet Donja Gorica, a u koji je uključen Medicinski fakultet Univerziteta Crne Gore;
6. Unapređenje kapaciteta Pravnog fakulteta UCG – revizija kurikuluma, podsticanje međunarodne saradnje i unapređenje ljudskih, tehničkih i bibliotečkih resursa, kojim rukovodi Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore;
7. Jačanje kapaciteta za promjene u turizmu u regionu zapadnog Balkana – izgradnja kompetencija

- za kvalitetno upravljanje kulturnim nasljeđem u turizmu, kojim koordinira Univerzitet u Novom Sadu, a u koji je uključen Fakultet za turizam i hotelijerstvo Univerziteta Crne Gore;
8. “Evolucija akademskog obrazovanja na Zapadnom Balkanu i održiva obuka profesionalaca u oblasti korišćenja informacija o prostoru”, kojim upravlja Sveučilište u Zagrebu, a u koji su uključeni Filozofski i Biotehnički fakultet Univerziteta Crne Gore;
 9. “Spremni za biznis – integrisanje i validacija praktičnih preduzetničkih vještina u inženjerskim i ICT studijama, kojim koordinira Univerzitet u Sarajevu”, a u koji je uključen Mašinski fakultet Univerziteta Crne Gore.
 10. „Tržišta u oblasti električne energije i obrazovanja u oblasti inženjerstva”, kojim koordinira Tehnološki institut u Atini, a u koji su uključeni Fakultet za informacione tehnologije Univerziteta Mediteran i Crnogorska asocijacija za nove tehnologije.
 11. “Jačanje kapaciteta za visoko obrazovanje u oblasti medicine bola na zapadnom Balkanu”, kojim koordinira Univerzitet u Beogradu, a u koji je uključen Medicinski fakultet Univerziteta Crne Gore.
 12. “Inicijativa za urbanu poljoprivredu zapadnog Balkana”, kojim koordinira Univerzitet u Sarajevu, a u kom učestvuje Univerzitet Donja Gorica.

NEKI OD PRIMJERA ERASMUS+ I TEMPUS PROJEKATA

DEFINISANJE ISHODA UČENJA NA UNIVERZITETIMA U CRNOJ GORI¹

*Prof. dr Maja Baćović,
koordinatorka TEMPUS projekta »Razvoj koncepta cjeloživotnog učenja«*

Definisanje ishoda učenja na Univerzitetu Crne Gore

Uz podršku Tempus projekta DEVCORE, na Univerzitetu Crne Gore definisani su ishodi učenja na svim fakultetskim jedinicama, na nivou studijskih programa i pojedinačnih kurseva na svim nivoima studija. Ishodi učenja na nivou studijskih programa publikovani su u Informatoru, koji se nalazi na stranici www.ucg.ac.me, dok se na nivou kurseva nalaze na portalu www.nastava.ucg.ac.me. Ovako definisani ishodi učenja predstavljaju dobru polaznu osnovu za njihovo dalje unapređenje i doradu, a sve u cilju povećanja kvaliteta obrazovanja na Univerzitetu Crne Gore. U ovom procesu značajnu ulogu imaju korisnici, koji će svojim inputima doprinijeti boljem definisanju ishoda učenja i stvaranju kvalitetnijih kadrova u Crnoj Gori.

Što su ishodi učenja?

Ishodi učenja daju precizne opise svega što učenici/studenti treba da znaju, razumiju, oblikuju i urade nakon završetka procesa učenja. Zahtjev za jasnom i eksplicitnom formulacijom ishoda učenja dio je šireg konteksta u kome se fokus obrazovanja pomjera od nastave, nastavnika i onoga čemu oni

¹ Dio teksta je preuzet iz dokumenta: DEVCORE, Smjernice za definisanje ishoda učenja na visokoobrazovnim ustanovama u Crnoj Gori

žele da nauče studente, ka studentima, odnosno onome šta oni znaju da rade kao rezultatu učenja u toku nastavnog procesa. Sama nastava i učenje prilagođeni su postizanju prethodno definisanih rezultata učenja. Ovakvo razumijevanje obrazovanja zahtijeva i to da je način provjere naučenog na transparentan način povezan sa jasno definisanim ishodima učenja. Svaki rezultat učenja se detaljno provjerava i konzistentno ocjenjuje u skladu sa eksplicitnim kriterijumima za svaku ocjenu, od prelazne – za minimalno ostvareni standard rezultata učenja, do najviše – za maksimalno postignute rezultate učenja.

Ishodi učenja određuju kakvu vrstu novog ponašanja kandidati treba da pokažu nakon procesa učenja. Oni opisuju znanje, vještine i stavove koje će kandidati steći. Ishodi učenja počinju glagolom koji opisuje radnju i nešto što se može opaziti ili izmjeriti.

Moderno obrazovanje više nije privilegija manjine a ni proces ličnog usavršavanja bez ikakve veze sa širim društvenim okruženjem. Moderno obrazovanje mora da ima jasnu društvenu funkciju – da obuču široke slojeve populacije kako bi na efikasan i kompetentan način obavljali različite poslove neophodne za funkcionisanje društva u različitim oblastima, u skladu sa područjem svoje stručnosti.

Moderni univerzitet može ostvariti svoju društvenu funkciju pod uslovom da se rezultati obrazovnog procesa mogu prenijeti i procjenjivati kako od strane drugih obrazovnih institucija, tako i od strane studenata, ali i od stručnjaka – diplomiranih studenata koji su na ovim institucijama stekli obrazovanje.

Ishodi učenja su važni zato što²:

- definišu vrstu i opseg učenja za koje se očekuje da će kandidati postići;
- pružaju objektivni kriterijum/mjerilo za formativnu i sumativnu provjeru, kao i za provjeru prethodnog učenja;
- kandidatima jasno ukazuju na očekivanja od učenja;
- potencijalnim poslodavcima, na jasan

i transparentan način, ukazuju na sposobnosti kandidata – kada pročita ishode učenja, poslodavac treba da bude u mogućnosti da identifikuje koje znanje, vještine i stavove kvalifikovane osobe mogu da ponude;

- pomažu pri definisanju koherentnih jedinica učenja koje se mogu dalje dijeliti ili modularizovati,
- akcenat je sa podučavanja (input) pomjeren na rezultate učenja kada je fokus na onome što kandidat treba da postigne;
- lakše je procijeniti ono što je postignuto ako su očekivani rezultati učenja izraženi na konkretan način;
- pomažu usmjeravanje i vođenje kandidata i pomoć pri uvidu u očekivane efekte učenja.

Pristup zasnovan na ishodima učenja znači baziranje opisa aktivnosti na vrlo eksplicitnoj identifikaciji integrisanog znanja, vještina i vrijednosti koje su potrebne i kandidatu i društvu. Ovaj pristup se razlikuje od tradicionalnih akademskih pristupa koji se više fokusiraju na sadržaj i inpute za proces učenja nego na njegove ishode. Tako, na primjer, tradicionalni obrazovni programi često imaju široko postavljene ciljeve, spisak oblasti znanja koja se trebaju prenijeti i teme koje se trebaju obuhvatiti. Ovaj pristup zasniva obrazovne programe na onome što kandidati treba da znaju i šta treba da budu u mogućnosti da rade, kako je određeno prema potrebama kandidata i društva, a ne samo znanje koje treba da imaju kao rezultat određenog kursa ili programa, čineći eksplicitnim razvoj i provjeru generičkih/opštih sposobnosti.

Određivanje ishoda učenja treba da se zasniva na pažljivoj i širokoj analizi onoga što bi kompetentna osoba trebalo da radi u različitim kontekstima. Učenje treba da bude relevantno za razne uloge pojedinca uključujući i uloge u radu, društvenom i privatnom životu. Ishodi učenja su opisani nezavisno od načina na koji će se učenje odvijati – formalno obrazovanje, kursevi, obuke,

2 Preuzeto sa <http://www.cko.edu.me/Library/files/Notes%20-%20Development%20-%20writing%20of%20learning%20outcomes%20MNE.pdf> 02.12. 2014. u 18:34

učenje uz rad, slobodno vrijeme i dr. Posmatraju se i vrednuju rezultati.

Ključni element u pristupu koji se zasniva na ishodima učenja jeste provjera. Način provjere daje jasno značenje apstraktnijim formulacijama ishoda učenja; precizno izraženi ishodi učenja i provjera zasnovana na eksplicitnim standardima u velikoj mjeri olakšava učenje kandidata. Instrumenti provjere se takođe mogu smatrati primarnim sredstvom učenja.

MODERNIZACIJA I HARMONIZACIJA POMORSKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI I ALBANIJI – MARED

Prof. dr Danilo Nikolić,

Koordinator projekta MarED i rektor Univerziteta Crne Gore

Počevši od 1.12.2013. godine Univerzitet Crne Gore, Pomorski fakultet Kotor učestvuje u realizaciji Tempus projekta koji ima za cilj modernizaciju i harmonizaciju pomorskog obrazovanja u Crnoj Gori i Albaniji - MArED". Kao koordinator na projektu, na implementaciji projektnih aktivnosti Pomorski fakultet Kotor uspješno saraduje sa ukupno 16 partner institucija koje uključuju partnere iz akademske zajednice, privredne partnere uključujući mala i srednja preduzeća, partnere iz NVO sektora kao i predstavnike državnih institucija. Projekat je regionalnog karaktera, i osim Crne Gore uključuje i Albaniju, kao i partnere iz Španije, Slovenije, Rumunije i Austrije od starne EU partnera.

Glavni cilj MArED projekta jeste stvaranje kompetentne radne snage u sektoru pomorstva prema međunarodnim zahtjevima za obrazovanje i obuku pomoraca u Crnoj Gori i Albaniji. U cilju ostvarenja navedenog cilja, MArED projekat predviđa promovisanje reforme i modernizacije obrazovnih programa; kroz usaglašavanje sa međunarodnom STCW konvencijom koja se odnosi na obrazovanje i obuku pomoraca. Projekat podrazumijeva usaglašavanje sa sistemima obrazovanja na pomorskim visokoobrazovnim partnerskim institucijama iz zemalja EU; unaprijeđenje kvaliteta i rada na izgradnji reputacije prepoznatljivih pomorskih visokoobrazovnih institucija u Crnoj Gori i Albaniji, kroz jačanje kapaciteta ovih akademskih institucija, nabavku i korišćenje specifične opreme za obrazovanje i obuku pomorskih kadrova. Posebno važan aspect predstavlja nadgradnja ljudskih resursa kroz obuke i razmjene iskustava sa predstavnicima akademskih institucija iz EU, povezivanje sa industrijskim partnerima radi sticanja praktičnih vještina važnih za obrazovanje budućih pomoraca; podsticanje razmjene različitih iskustava između predstavnika partnerskih i EU zemalja, kao ikreiranje održivih veza na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou sa ciljem stvaranja osnove za buduću uspješnu saradnju i razvoj u sektoru pomorstva.

MArED projekat se realizuje kroz radne pakete i aktivnosti. Radnim paketima na Pomorskom fakultetu Kotor je predviđena revizija i harmonizacija dva postojeća osnovna akademska studijska programa Nautika i Brodomaštinstvo sa STCW Konvencijom, i otvaranje novog osnovnog akademskog studijskog programa Pomorska elektrotehnika takođe prema zahtjevima STCW Konvencije. Slične aktivnosti sprovode se na ostalim partnerskim institucijama iz Albanije.

Pored navedenih studijskih programa, uvođenje novih i harmonizacija postojećih kurseva za obuku pomoraca prema zahtjevima STCW Konvencije (IMO modeli kurseva) na Univerzitetu Crne Gore i Univerzitetu "Ismail Qemali" predstavlja jednu od najvažnijih projektnih aktivnosti. Procesom akreditacije odnosno reakreditacije na pomenutim akademskim institucijama partnerskih zemalja obezbijediće se potrebni uslovi za sticanje priznanja u oblasti obrazovanja i obuka pomorskih kadrova

na način koji omogućava konkurentost na međunarodnom tržištu rada. Inovirani studijski programi će početi sa realizacijom studijske 2017/18 godine, pri čemu je predviđeno da će svoj doprinos realizaciji procesa edukacije dati i eksperti sa EU akademskih institucija u pogledu održavanja gostujućih predavanja, kao i predstavnici privrednih institucija u vidu organizovanja vježbi iz pojedinih predmeta.

MAReD projektom je omogućena modernizacija infrastrukturnih resursa na visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori i Albaniji, kao i usavršavanje ljudskih resursa, u skladu sa najnovijim međunarodnim zahtjevima kroz STCW Konvenciju. Dio projektnih aktivnosti odnosi se na nabavku savremenih brodskih simulatora za praktične vježbe iz navigacije, brodomaštva i brodske elektrotehnike, opremanje praktičnih radionica i laboratorija, čime se ispunjavaju zahtjevi u pogledu realizovanja praktičnih vježbi. Projektom je postignuto još i osavremenjivanje računarskih sala i kompjuterskih kapaciteta, kao stvaranje preduslova za primjenu novog oblika učenja na daljinu putem Moodle portala, što bi dugoročno trebalo da bude osnov za uvođenje mogućnosti proširenja ciljnih grupa na aktivne pomorce koji bi bili spremni ulagati u profesionalno usavršavanje kroz cjeloživotno obrazovanje.

Podsticaj razvoju ljudskih resursa u okviru MAReD projekta se ogleda kroz razmjenu znanja i stručnih vještina koje obuhvataju obuku i rad na simulatoru, prenos iskustava u pogledu organizovanja i sprovođenja praktičnih vježbi, zajednički rad na kreiranju i inovaciji nastavnih materijala, uključivanje eksperata iz pomorske privrede kao savjetodavnih i mjerodavnih procjenitelja programa vježbi, promovisanje saradnje i uspjehnosti realizacije projekta kroz naučno-istraživačku djelatnost, te isticanje pozitivnih primjera kvaliteta menadžmenta projektom.

Značajni su naponi uloženi i u održivost osnovnih ideja projekta kroz unaprijeđenje međusobne saradnje, stvaranje novih veza, mogućnosti širenja mreže za saradnju, te rad na kreiranju novih aplikacija kroz EU programe finansiranja u saradnji sa postojećim partnerima.

Realizacija svih projektnih aktivnosti je vidljiva preko web sajta projekta www.mared.ac.me.

Prvi sastanak projektnog konzorcijuma, Kotor, 21. februar 2014. godine

UNAPREĐENJE SISTEMA OBRAZOVANJA U OBLASTI SAJBER BEZBJEDNOSTI U CRNOJ GORI

Prof. dr Ramo Šendelj, Univerzitet Donja Gorica

Tokom perioda implementacije Tempus projekta ECESM, konzorcijum projekta je nastojao da na što kvalitetniji način realizuje misliju projekta koja je definisana kao poboljšanje sveobuhvatne situacije u Crnoj Gori u oblasti sajber bezbjednosti, kroz poboljšanje obrazovanja kako akademske, tako i neakademske zajednice u ovoj oblasti čime se/će se unaprijediti znanja i vještine, kao i podići opšta svijest stanovništva o zaštiti od potencijalnih sajber napada.

Projekat je implementiran u periodu od tri godine, od 01.12.2013. do 30.11.2016. godine, uz finansijsku podršku Evropske unije.

Značajan doprinos uspješnoj realizaciji projekta, pored koordinatora – Univerziteta Maribor (Slovenija), obezbijedili su svojim aktivnim učešćem prestižni EU partneri: Buckinghamshire New University-BUCKS (Velika Britanija), Università degli studi Roma Tre (Italija), Tallinn University of Technology (Estonija) i Global Cyber Security Center (Italija). U realizaciju projekta od crnogorskih institucija pored dva privatna univerziteta – Univerzitet Donja Gorica i Univerzitet Mediteran, bile su uključene i naučno-istraživačka ustanova „Institut savremenih tehnologija Crne Gore“, Privredna komora Crne Gore i dva predstavnika Vlade – Ministarstvo prosvjete Crne Gore i Ministarstvo informacionog društva i telekomunikacija Crne Gore.

Ciljevi ECESM projekta su:

1. Usklađivanje obrazovne prakse u oblasti sajber bezbjednosti u Crnoj Gori, u skladu sa EU praksama i iskustvima;
2. Podizanje svijesti stanovništva o sajber bezbjedonosnim rizicima i prijetnjama, kao i poboljšanje znanja i vještina da adekvatno reaguju na potencijalne napade;
3. Unapređenje znanja i vještina u oblasti sajber bezbjednosti unutar kompanija, kako bi odgovorne osobe znale pravovremeno da reaguju na sajber izazove;
4. Akreditacija multidisciplinarnog master programa u oblasti sajber bezbjednosti;
5. Podsticanje crnogorske istraživačke i akademske zajednice na kontinuirano istraživanje i praćenje trendova u oblasti sajber bezbjednosti.

Rezultati projekta

ECESM projekat je bio fokusiran na organizovanje seta treninga namijenjenih različitim ciljnim grupama. Prvu obuku u Londonu i Rimu uspješno je završilo 10 predstavnika partnerskih institucija iz Crne Gore, kojima su uručeni CISCO sertifikati.

Intenzivna obuka osposobila je buduće trenere iz Crne Gore za kasnije vršenje edukacije nastavnog kadra u oblasti informacionih tehnologija u osnovnim i srednjim školama, koji su bili druga identifikovana ciljna grupa. Treninzi su održani u pet različitih grupa, shodno geografskoj kategorizaciji, i bili su podijeljeni u dvije sekcije koje su obrađivale teme informacione bezbjednosti i zaštite pri korišćenju interneta, po ECDL modulu obuke. Ukupan broj obučanih ICT koordinatora i/ili profesora informatike na nivou cijele Crne Gore iznosio je 234, od kojih je 80 polaznika uspješno položilo i dobilo ECDL sertifikat „Informaciona bezbjednost“. Stečena znanja profesori su prenijeli na svoje učenike, i njihove roditelje, dijeleći im korisne savjete kako bezbjedno da surfuju internetom i koje opasnosti ih vrebaju u sajber prostoru.

Kao posebna ciljna grupa za koju treba organizovati obuku prepoznati su i studenti. Oko 400 studenata Univerziteta Donja Gorica i Univerziteta Mediteran odslušalo je predavanja o značaju sajber bezbjednosti i načinima kako da se zaštite od potencijalnih napada.

Tokom 2015. i 2016. godine intenzivno je rađeno i na edukaciji privrednog sektora. Stoga je organizovana obuka ICT profesionalaca u 10 etapa, koja je bila namijenjena zaposlenima u kompanijama koji brinu o sigurnosti poslovnih sistema. Predavači su bili eminentni profesori iz partnerskih EU institucija. Sertifikat o uspješnom pohađanju ovog kursa dodijeljen je za 200 polaznika.

Akreditacija multidisciplinarnog master programa na Univerzitetu Donja Gorica je jedan od najznačajnijih rezultata projekta, koji treba da obezbijedi kontinuiranu edukaciju visokokvalifikovanog kadra u oblasti sajber bezbjednosti. criminalinfrastructure

U školskoj 2016/2017. godini upisano je osam studenata, i svi su oslobođeni plaćanja školarine, kako

i nalažu pravila EK tokom implementacije projekta.

Detaljnou analizom od strane konzorcijuma, akreditacija sličnog master programa na Univerzitetu Mediteran je neosnovana i neodrživa u Crnoj Gori. Stoga je Univerzitet Mediteran izvršio određene izmjene nastavnog plana na postojećim magistarskim studijama Fakulteta za informacione tehnologije, uvođenjem predmeta iz oblasti sajber bezbjednosti.

Nosioca neformalnog obrazovanja, kao i sponu između privrednih subjekata i akademske zajednice u pogledu saradnje u oblasti sajber bezbjednosti, predstavlja Centar za edukaciju u oblasti sajber bezbjednosti. Prostorije Centra smještene su u Inovaciono-preduzetničkom centru Tehnopolis, što značajno doprinosi samoj dostupnosti i promociji Centra privrednim subjektima. Pored privatnog sektora, Centar pruža savremenu i inovativnu edukaciju u skladu sa aktuelnim sajber trendovima i državnim organima i stanovništvu.

Kako bi razne edukativne materijale i zanimljive članke o sajber bezbjednosti učinili lakše dostupnim svim zainteresovanim građanima, kreirana je Moodle platforma, koja za sada ima 186 registrovanih korisnika. Platforma je otvorena za sve zainteresovane korisnike koji žele da se registruju i time svoje znanje o bezbjednosti i zaštiti u sajber prostoru konstantno unapređuju.

U okviru Tempus projekta ECESM, 20. oktobra 2016. godine, organizovan je Prvi Forum o sajber bezbjednosti u Crnoj Gori u Tehnopolisu. Važnost ovog događaja prepoznata je od strane Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Crnoj Gori, Opštine Nikšić i Ministarstva nauke Crne Gore, koji su pružili značajnu podršku organizaciji. Više od 80 predstavnika kompanija u Crnoj Gori prisustvovalo je samom događaju.

Tokom trajanja projekta uspostavljena je godišnja nacionalna konferencija na kojoj su prezentovani ostvareni rezultati i planirane aktivnosti projekta. Redovna godišnja ECESM konferencija održavana je krajem septembra 2014., 2015. i 2016. godine, u okviru programa renomirane regionalne konferencije INFOFEST u Budvi. Na taj način, informacije o projektnim aktivnostima prezentovane su najprestižnijim ICT kompanijama regiona.

Pokrenut je i šestomjesečni online časopis „ICT bezbjednost za sve“, koji je namijenjen svim građanima Crne Gore. Vodilo se računa da tekstovi budu jasne sadržine, za čije razumijevanje nije potrebno uskospecijalizovano ICT predznanje. Ukupan broj objavljenih časopisa je šest, čiji glavni izdavač je Centar za edukaciju u oblasti sajber bezbjednosti.

Prezentacija projekta u Privednoj komori Crne Gore

PRELAZ STUDENATA SA INVALIDITETOM OD VISOKOG OBRAZOVANJA DO ZAPOŠLJAVANJA U SRBIJI, BOSNI I HERCEGOVINI I CRNOJ GORI

Doc. dr Tatijana Dlač, Univerzitet Crne Gore, Pomorski fakultet Kotor, koordinator projekta

Opšta razmatranja i dostignuća projekta

U projektu „Prelaz studenata s invaliditetom od visokog obrazovanja do zapošljavanja u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori“ (Trans2Work), čini konzorcijum od 18 institucija Srbije, Crne Gore, i Bosne i Hercegovine i pet institucija iz Grčke, Slovenije, Njemačke i Poljske.

Projekat Trans2Work usmjeren je ka: unapređenju i pripremi servisa visokoškolskih institucija kako bi se podržali studenti sa invaliditetom u tranziciji od visokog obrazovanja do zaposlenja, slijedeći politiku Evropske unije; povezivanju visokog obrazovanja sa radnim okruženjem koje podržava osobe sa invaliditetom; edukaciji poslodavaca o potrebi zapošljavanja osoba sa invaliditetom; vladinim organizacijama i kreatorima politika za obrazovanje i obuku osoba sa invaliditetom, kao i akademskoj zajednici (visokoškolske ustanove, škole, rehabilitacijske institucije) koja će prepoznati poziciju i važnost tranzicije osoba sa invaliditetom u edukativnom smislu. Kako bi se obezbijedio kvalitet i važnost navedenog procesa, neophodni su adekvatni servisi na visokoškolskim institucijama u formi odgovarajućih centara koji će uticati na poboljšanje pozicije studenata sa invaliditetom slijedeći dobre praksu iz EU zemalja, uz povezivanje visokoobrazovnog sistema sa radnim okruženjem i odsustvo bilo kog vida diskriminacije.

Slobodan i odgovarajući pristup obrazovanju osnovno je ljudsko pravo i obaveza koja stoji pred Univerzitetom Crne Gore i drugim visokoškolskim ustanovama. Ovo se posebno odnosi na činjenicu da se studentima sa invaliditetom, kao i ostalim studentima, treba obezbijediti adekvatan prilaz učionicama, laboratorijama, bibliotekama i administrativnim prostorijama. Takođe, treba obezbijediti i web portale za studente sa oštećenim vidom kako bi mogli razvijati vještine. Tokom projekta potpisan je Memorandum o saradnji Univerziteta Crne Gore i Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore kojim se propisuju smjernice o poziciji studenata sa invaliditetom na Univerzitetu. Shodno Zakonu o visokom obrazovanju Crne Gore, od 2014. godine se na Univerzitetu Crne Gore primjenjuje afirmativna akcija za osobe sa invaliditetom, a prepoznata su i njihova prava.

Inovativnost Projekta ogleda se u kreiranju baze podataka kojoj se lako pristupa i čija je osnovna funkcija da omogući pretragu radnih mjesta koja će zadovoljiti potrebe diplomaca sa invaliditetom. S druge strane, poslodavci treba da kreiraju profil poslova koji bi zadovoljili potrebe diplomaca sa invaliditetom. Ovaj cilj je moguće postići samo uz podršku visokoobrazovnih institucija koje će tokom trajanja projekta omogućiti studentima sa invaliditetom da učestvuju u programima prakse u okviru segmenta kreditne mobilnosti Erasmus+ programa. Važno je napomenuti da učešće nevladinih organizacija u Projektu podržavaju osobe sa invaliditetom, koje su se već suočavale sa problemima u zapošljavanju i mogu da doprinesu projektu prenoseći svoja znanja i iskustva.

Projektni sastanak u Sarajevu, jun 2016. godine

U međuvremenu, na Univerzitetu Crne Gore realizovane su posebne inicijative, kao i projektne aktivnosti (one se prvenstveno odnose na arhitektonska rješenja za prilaz studenata sa invaliditetom) u cilju podrške studentima sa invaliditetom. U maju 2016. godine organizovana je obuka u okviru projekta čiji je cilj prevazilaženje barijera sa kojima se studenti sa invaliditetom susreću svakog dana. Isto tako, Univerzitet Crne Gore donio je odluku da se studenti sa invaliditetom oslobode plaćanja školarine. U toku je proces uključivanja studenata sa invaliditetom u Studentski parlament Univerziteta Crne Gore, čime se otklanja mogućnost bilo koje vrste diskriminacije. Karijerni centar Univerziteta Crne Gore radi sa svim studentima Univerziteta, pa tako i onima koji su osobe sa invaliditetom, pripremajući ih i povezujući sa potencijalnim poslodavcima. Centar posebno radi na razvoju servisa za unapređenje praktičnih i tzv. mekih vještina kod studenata. Univerzitet Crne Gore je, zajedno sa ostalim univerzitetima u Crnoj Gori, prihvatio deklaraciju o formiranju Studentske savjetodavne kancelarije u julu 2013. godine, koja je sastavni dio Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore.

Radionica u Nikšiću, novembar 2016. godine

Budući koraci ka ostvarenju ciljeva

Univerzitet Crne Gore, kao partnerska institucija na Projektu, će se usmjeriti na obezbjeđivanje znanja i vještina studenata sa invaliditetom kroz dodatne obuke i edukaciju. Od 2017/18. godine, usvojena je procedura da se studenti sa invaliditetom ravnopravno uključe u praktičnu nastavu kod poslodavaca. Univerzitet Crne Gore će u ovoj fazi podržati poziciju mentora za studente sa invaliditetom. U tom pravcu se organizovao veliki broj sastanaka uz pomoć Karijernog centra Crne Gore u domenu podizanja svijesti poslodavaca da ravnopravno zapošljavaju studente sa invaliditetom, kao i one koji nemaju poteškoće pri radu. Akcenat je na podršci odgovarajućih servisa studentima sa invaliditetom koji će im biti potrebni tokom zaposlenja. Tranzicija od akademskog obrazovanja do inkluzije u radno okruženje je veoma kompleksan i zahtjevan proces koji prvenstveno ima dubok uticaj na studente sa invaliditetom, a potom i na univerzitete i organizacije koje nude posao, te će se aktivnosti proširiti na pripremu studenata sa invaliditetom da postanu uspješni tokom zaposlenja. Iako pravna i infrastrukturna politika podržava inkluzivno učenje, ipak ono nije u punom kapacitetu primijenjeno u praksi, a imajući u vidu da Crna Gora ima visoku stopu nezaposlenosti – naročito mladih osoba sa invaliditetom, mora se uložiti više napora u podizanje svijesti. Druga ključna oblast je u procesu zapošljavanja. Mjere i aktivnosti se moraju usredsrediti na poboljšanje profesionalnog razvoja zaposlenih kroz razvoj uputstava i savjetodavnih okvira, kao i na redukovanje nekonzistentnosti između ponude i potražnje na tržištu rada (tj. između edukacije i tržišta rada), kao što je razvoj Nacionalnog programa karijerne orijentacije i savjetovanja i formiranje sistema kratkih obuka.

MODERNIZACIJA BIBLIOTEKA NA UNIVERZITETU CRNE GORE: MODERNIZACIJA BIBLIOTEKA KROZ RAZVOJ OSOBLJA I REFORMU BIBLIOTEČKIH SERVISA

*Mr Bosiljka Cicmil,
Univerzitet Crne Gore*

Uvod

Centralna univerzitetska biblioteka i njeni odjeljci članice su nacionalnog bibliotečko-informacionog sistema COBISS.CG i dio zajedničke regionalne bibliotečke mreže Jugoistočne Evrope, koju danas pod nazivom COBISS.Net izgrađuje još sedam autonomnih državnih bibliotečkih sistema. Fondovi i zbirke Centralne univerzitetske biblioteke i njenih odjeljaka mogu se pretraživati preko elektronskog kataloga koji se nalazi na adresi: <http://vbcg.vbcg.me/cobiss/>.

Centralna univerzitetska biblioteka je učestvovala u realizaciji Tempus projekta Novi bibliotečki servisi na univerzitetima Zapadnog Balkana (New Library Services at Western Balkans Universities)³ sa još pet univerzitetskih biblioteka sa Zapadnog Balkana (Srbija, BiH).

Jedan od najvažnijih rezultata ovog projekta bio je uspostavljanje univerzitetskih repozitorijuma

³ Tempus projekat 158764-TEMPUS-RS-Tempus-JPGR (2010–2012); Partneri: Srbija – univerziteti u Beogradu, Nišu i Kragujevcu, Crna Gora – Univerzitet Crne Gore, BiH – Univerziteti u Sarajevu i Tuzli; Partneri iz EU: Slovenija – Univerzitet u Mariboru, Austrija – Univerzitet u Beču, Velika Britanija – Midlseks univerzitet; Koordinator: Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Beograd

na partnerskim univerzitetima Zapadnog Balkana uz programsku podršku Univerziteta u Beču. Univerzitetski repozitorijum pod nazivom Digitalni arhiv Univerziteta Crne Gore – PHAIDRA (Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital Resources and Assets)⁴, uspostavljen 2012. godine, predstavlja sistem za trajno arhiviranje, čuvanje, indeksiranje i korišćenje digitalnih dokumenata (objekata) koji nastaju u toku nastavnog, naučnog i istraživačkog rada, sa web aplikacijama za njihovo deponovanje i korišćenje. Digitalni dokumenti koji se pohranjuju u repozitorijum mogu biti na različitim medijima (tekstualni, slikovni, video, audio, multimedijalni i dr.), a mogu ih pohranjivati nastavnici i saradnici Univerziteta, istraživači, studenti, bibliotekari i svi drugi ovlašćeni korisnici koji su prijavljeni na sistem. Pohranjenim dokumentima mogu pristupiti svi potencijalni korisnici u obimu koji su ovlašćeni korisnici predvidjeli (dozvolili) prilikom njihovog deponovanja.

Integralni dio digitalnog repozitorijuma predstavlja podsistem doktorskih disertacija odbranih na Univerzitetu Crne Gore – E-teze Univerziteta Crne Gore (eteze.ucg.ac.me). Disertacije se mogu pretraživati i preuzimati i u sistemu E-teze i u okviru Digitalnog arhiva Univerziteta Crne Gore.

Izgradnja univerzitetskih repozitorijuma sa konceptom otvorenosti i slobodne razmjene izvora informacija i znanja veoma je značajna jer se zahvaljujući brzom i jednostavnom pristupu pohranjenim izvorima i dokumentima poboljšava njihova diseminacija, a samim tim i njihova vidljivost i uticaj na svjetsku nauku.

Jedan od ciljeva navedenog projekta bio je cjelovita automatizacija bibliotečkih funkcija i izgradnja integrisanih sistema za bibliotečko poslovanje kroz reformu postojećih i implementaciju novih COBISS aplikacija i servisa i uključivanje preostalih visokoškolskih biblioteka u nacionalnu bibliotečku mrežu. Uslov za realizaciju ovog cilja bio je tehnološko osavremenjivanje nacionalnih bibliotečkih mreža, odnosno nacionalnih COBISS centara, u vidu nabavke i implementacije novih servera i opreme.

Uporedo sa navedenim aktivnostima, realizovani su razni oblici osposobljavanja bibliotekara za korišćenje novih funkcija integrisanog bibliotečkog sistema i njegovih servisa. Osim toga, posebna pažnja je posvećena obrazovanju korisnika (nastavnika i istraživača), prije svega za deponovanje i korišćenje elektronskih dokumenata u univerzitetski repozitorijum.

Danas se, nakon ovako sprovedene automatizacije bibliotečkih funkcija i izgradnje integrisanih bibliotečkih sistema sa bibliotečkim uslugama u vidu web servisa mnogo efikasnije upravlja i omogućava jednostavnije i optimalnije korišćenje svih potencijalnih bibliotečkih resursa na Univerzitetu Crne Gore.

Univerzitetska biblioteka je zatim, kroz Tempus projekat za razvijanje informacijske pismenosti doprinijela daljem unapređenju svojih funkcija, i povećanju kvaliteta obrazovnog procesa na UCG. Najznačajniji rezultat ovog projekta (2011–2015) je edukacija bibliotekara na temu informacijske pismenosti i implementacija besplatnog online modula o informacijskoj pismenosti (www.il.ac.me) za sve potencijalne korisnike na Univerzitetu, prije svega, za studente i istraživače. S tim u vezi, prevedeni su i distribuirani priručnici o informacijskoj pismenosti, a njihova elektronska verzija je pohranjena u univerzitetski repozitorijum. Osim toga, preveden je i priručnik iz oblasti informacijske pismenosti pod nazivom Napiši to ispravno: vodič za harvardski autor-datum sistem navođenja referenci.

LNSS projekat

Univerzitetska biblioteka trenutno učestvuje u Erasmus+ CBHE projektu koji ima za cilj modernizaciju i izgradnju kapaciteta u oblasti visokog obrazovanja kroz razvoj novih znanja i vještina. Projektne aktivnosti realizuju se u saradnji sa partnerima iz Grčke, Njemačke, Rumunije, Albanije i Bosne i Hercegovine.

Cilj LNSS projekta je jačanje i modernizacija biblioteka podizanjem nivoa stručnosti, kvalifikacija i vještina bibliotečkog osoblja na

4 phaidra.cis.ac.me

partnerskim univerzitetima Zapadnog Balkana, kako bi se pripremili za primjenu najnovijih bibliotečkih standarda i najboljih bibliotečkih iskustava i prakse. Realizacijom projektnih aktivnosti trebalo bi da se izvrši kvalitativna transformacija univerzitetskih biblioteka u moderne elektronske biblioteke sa aktivnijom i snažnijom ulogom i učešćem u procesima učenja, nastave i istraživanja. Biblioteke treba da postanu važni centri informacijske pismenosti i snažna podrška obrazovanju i doživotnom učenju za sve potencijalne učesnike u nastavnom procesu, kako bi se potpomogao razvoj njihovih vještina i kritičkog razmišljanja.

S obzirom na to da se LNSS projekat bavi ključnim izazovima u vezi s kvalitetom servisiranja bibliotečkih usluga i nedostatkom savremenih bibliotečkih standarda i praksi, on je, prije svega, usmjeren na poboljšanje nivoa stručnosti i vještina bibliotečkog osoblja kroz LNSS nastavni plan i programe obuke, koji se odnose na poboljšanje rukovođenja, profila i kvaliteta biblioteka, a čime se, u stvari, postiže pozitivan doprinos nastavi i učenju na univerzitetima. Unapređivanjem kvaliteta i standarda bibliotečkih performansi i usluga poboljšaće se i njihova relevantnost za tržište rada i društvo uopšte, kao i njihova opšta dostupnost.

Projektne aktivnosti i rezultati

Jedna od najznačajnijih realizovanih projektnih aktivnosti u okviru LNSS projekta je obuka bibliotekara i učesnika radnih grupa – Engleski za posebne potrebe, koja je bila posvećena sljedećim oblastima: Esencijalni menadžment i prenos znanja za bibliotekare i bibliotečko osoblje, Informacijska pismenost i sticanje znanja, Inovativni online bibliotečki servisi za bibliotekare 21. vijeka, Elektronske biblioteke, Pristup bibliotekama i društvu za studente sa posebnim potrebama i Politika razvoja bibliotečkih kolekcija. U okviru navedenih oblasti ili modula obrađene su brojne i veoma korisne pojedinačne teme iz oblasti bibliotekarstva i srodnih oblasti.

Osim obuke bibliotekara i učesnika radnih grupa, veliku pažnju je izazvala Konferencija

o informacijskoj pismenosti Zapadnog Balkana (Western Balkan Information Literacy Conference)⁵, koja je održana, u Bihaću 2016. godine. Glavni učesnik Konferencije je bio Paul Zurkowski, jedno od najpoznatijih imena na polju bibliotekarstva i informacijskih nauka, koji je osmislio termin informacijska pismenost i predstavio ga još 1974. godine.

Diseminacija projektnih aktivnosti na Univerzitetu Crne Gore obavlja se preko web prezentacije projekta (www.lnss.ac.me) i društvenih mreža – Tvitara (https://twitter.com/LNSS_WB) i Facebook-a (<https://www.facebook.com/LNSS.WB>).

Zaključak

Bibliotečka zajednica Univerziteta Crne Gore očekuje da će u toku realizacije LNSS projekta upoznati savremene aspekte bibliotečke teorije i prakse, te da će kroz edukaciju i podizanje nivoa znanja i vještina bibliotekara i bibliotečkog osoblja, usvojiti i implementirati nove bibliotečke standarde i servise, čime će na najbolji način pomoći akademskoj zajednici u procesima učenja, nastave i istraživanja.

5 <http://www.wbiloc2016.com/en/index.php>

Sastanak partnera u Bijaću, Bosna i Hercegovina, 9. jun 2016. godine

TEMPUS PROJEKAT STUDIJE U BIOINŽENJERINGU I MEDICINSKOJ INFORMATICI

*Prof. dr Radovan Stojanović,
Elektrotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore*

Šta je BioEMIS?

Kao što mu i samo ime kaže biomedicinski inženjering (BMI) predstavlja kovanicu od tri riječi: bio, medical i inženjering. U suštini, znači primjenu inženjerskih nauka i vještina u bio (biološkim) naukama i medicini. Iako se smatra da je BMI, relativno, nova naučno-tehnička disciplina, njegovi korijeni datiraju 3000 godina unazad, kada je u drevnom Egiptu konstruisana i ugrađena prva drvena vještačka proteza na nožnom palcu mumije iz Thebesa, koji je vjerovatno stradao od posljedica dijabetesa. Danas imamo magnetnu rezonancu i brojne impozantne medicinske instrumente. Danas se medicina ne može zamisliti bez BMIa, pa on 2013. postaje najbolji posao („the best job“) u Sjedinjenim Državama, a veoma brzo i u Evropi. Zato se Evropska zajednica založila da se ova oblast obrazovanja proširi i na zemlje Zapadnog Balkana kroz projekat BioEMIS, tj. studije u bioinženjeringu

i medicinskoj informatici (*Studies in Bioengineering and Medical Informatics, 530423-TEMPUS-1-2012-1-UK TEMPUS-JPCR*)

Koordinator crnogorskog tima unutar BioEMIS projekta bio je Univerzitet Crne Gore, Elektrotehnički fakultet, a pored njega učestvovali su Ministarstvo prosvjete, Institut Simo Milošević, Ljekarska komora i ICT kompanija Čikom. BIOEMIS je činilo ukupno 24 partnera iz EU i regiona. Vođstvo cjelokupnog projekta je povjereno Univerzitetu u Birmingenu, UK, a pored njega EU partnere predstavljaju Univerzitet Pjer i Marija Kiri (UPC), poznat kao Sorbona iz Pariza, Tehnički univerzitet u Tampereu, Finska, i Univerzitet u Mariboru, Slovenija. Od partnera iz Srbije tu su univerziteti iz Kragujevca, Niša, Beograda, Univerzitet odbrane, VMA, nekoliko kliničkih centara, specijalističkih kompanija i Ljekarska komora Srbije. BiH, pored ostalih, predstavljali su univerziteti u Banja Luci, Istočnom Sarajevu, Mostaru i Bihaću.

Svaki od balkanskih partnera je dobio zadatak da razvije odgovarajući oblik dodiplomskih, postdiplomskih i doktorskih studija u ovoj oblasti. Crnoj Gori je pripao zadatak da realizuje MEDEL program Modul medicinske elektronike na ETFu Podgorica u sklopu BioEMIS projekta, budući da je već uveo program primijenjene elektronike kroz predhodni TEMPUS projekat.

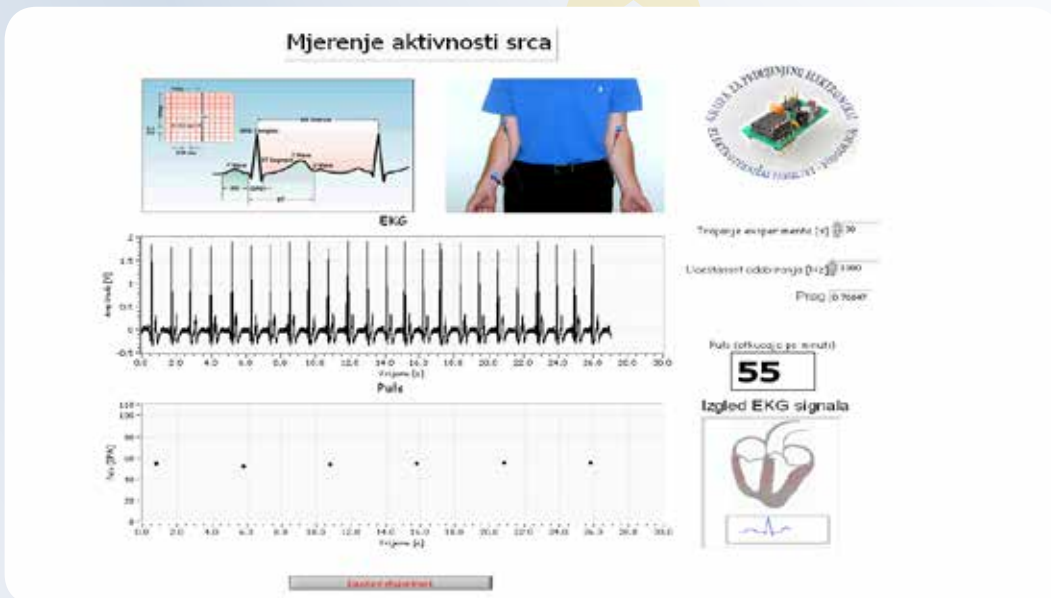
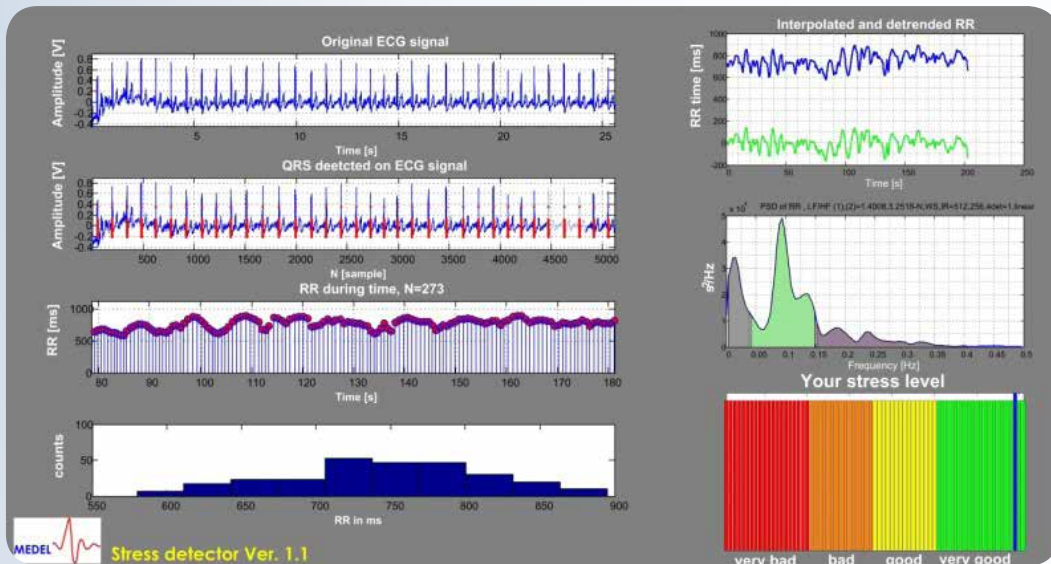
MEDEL je postdiplomski modul u okviru studijskog programa ETR, Elektronika, Telekomunikacije i Računari, a sastoji se iz dva modula – studijska nivoa:

- postdiplomskih specijalističkih studija u MEDICINSKOJ ELEKTRONICI, u trajanju od jedne godine, 60 ECTS,
- postdiplomskih magistarskih studija u MEDICINSKOJ ELEKTRONICI u trajanju od jedne godine, 60 ECTS.

Naravno da MEDEL program u ovom obimu ne može pokriti sve discipline BMI-a, pa se akcenat stavlja na one gdje imamo realne potencijale i potrebu, i to: medicinsku elektroniku, mikroelektronskomehaničke sisteme u medicini, digitalnu obradu biomedicinskih signala i slika, telemedicinu, ispitivanje i nadzor medicinske opreme i identifikacione sisteme u medicini. Opis MEDEL programa se može naći na: <http://www.apeg.ac.me/medel.htm>, a katalog na stranici: http://www.apeg.ac.me/MED_EL_

KATALOG.pdf. Predviđeno je da ovaj program prima mali broj studenata, najviše desetak godišnje, radi kvaliteta rada, a prati ga savremeno opremljena laboratorija za medicinsku elektroniku. Studenti sami projektuju medicinske instrumente kao što su EKG uređaji, pulsni oksimetri, mjerači krvnog pritiska, uče o magnetnoj rezonanci i skeneru. Jedan od interesantnih uređaja koji je razvila prva generacija diplomaca jeste MEDEL stress detektor koji koristi savremene metode sensorike i obrade signala da bi odredio nivo stresa kod čovjeka koji se smatra jednim od glavnih problema današnjice. MEDEL stres detektor je postao vrlo popularan zbog zavidne tačnosti. Dodatno, studenti MEDEL programa stiču veoma korisna i upotrebljiva znanja u širem opsegu. Ponosni smo istaći da su studenti MEDEL programa dobitnici priznanja „the best student paper“ na najprestižnijim IEEE konferencijama, kao i da su mnogi od njih nastavili svoje školovanje na partnerskim EU institucijama.

Hardversko softverski instrumenti koje su razvili prvi diplomci MEDEL programa

Prva generacija medicinskih inženjera u Crnoj Gori. Studenti MEDEL programa sa prof. Stojanovićem

RESTRUKTURIRANJE STUDIJSKOG PROGRAMA ARHITEKTURE U INTEGRISANI MASTER PROGRAM U SKLADU SA EU STANDARDIMA [RESEARCH]

Emo Alihodžić Jašarović Univeritet Crne gore, Arhitektonski fakultet

Projektni partneri: Crna Gora, Slovenija, Letonija, Grčka i Kosovo. Trajanje projekta: od 15/10/2012. do 15/10/2016.

Website: <http://www.resarch.me>

Imajući u vidu da je arhitektura Direktivom 2005/36⁶ / EC Evropskog parlamenta i Evropskim vijećem iz 2005. za akreditovanje diploma, sertifikata i drugih dokaza o formalnim kvalifikacijama u arhitekturi, kategorisana kao regulisana profesija, projekat RESEARCH je upravo usmjeren na reformu postojećeg kurikulumu, koje bi bile u skladu sa direktivama za regulisane profesije, kao i EU standardima. Projekat je sa realizacijom svih predviđenih projektnih aktivnosti, kao i pilot godinom, trajao 48 mjeseci, čime je obezbijedeno sljedeće:

- Nadogradnja i prilagođavanje novog programa studija arhitekture u petogodišnji integralni master program (u trajanju od 10 semestara i 300 ECTS kredita), usklađen sa EC direktivom;
- Akreditacija novog programa, na nacionalnom, regionalnom i internacionalnom nivou;
- Priznavanje diploma, potvrda i drugih dokaza o formalnim kvalifikacijama, uključujući učinkovito ostvarivanje prava poslovnog angažmana i mogućnosti pružanja profesionalnih usluga u zemljama EU;
- Mobilnost na međunarodnom nivou: razmjena znanja, obuka, mobilnost studenata, saradnja akademskog i administrativnog osoblja, a sve u skladu s EAEE-om (*European Association for Architecture Education*);
- Usvojen je Akcioni plan za sprovođenje regulisanih profesija koji je obavezao sve fakultete koji nude obrazovanje u području regulisanih profesija da prilagode kurikulume do kraja 2017. godine, kao i da ideju o regulisanim profesijama promovišu stručnoj i široj javnosti.
- Unapređenje i ažuriranje postojećeg kapaciteta biblioteke, nastavnog materijala, kao i nabavka savremene opreme i obuka akademskog osoblja kako bi se poboljšao kvalitet studija;
- Aktivna uloga i saradnja sa studentskim organizacijama i neakademske institucijama u razvoju i sprovođenju novog studijskog programa;
- Poboljšana saradnja sa društveno-ekonomskim okruženjem, kao i sa privrednim sektorom u toku studija, koji će se realizovati u sklopu usvojenog novog nastavnog plana i programa, kroz profesionalnu praksu kao integralni i obavezni predmet kurikulumu.
- Novim programom kontrolišu se potrebe tržišta, u odnosu na šta institucija definiše upisnu politiku, kao i odnos između kompetencija diplomiranih i dostupnih poslova u regionu;

Primarni cilj projekta je obezbijediti vidljivost institucije na evropskoj arhitektonskoj mapi, koja studentima iz drugih zemalja može omogućiti studiranje na našem fakultetu. Takođe, novi dvojezični kurikulum, na engleskom i crnogorskom jeziku, školi daje međunarodni status. U sklopu projekta je definisana dugoročna saradnja sa partnerskim institucijama i nakon

⁶ (Directives 2005/36/EC of the European Parliament and the European Council from 7th September 2005 and Directive 2013/55/EU of the European Parliament and the European Council from 20th November 2013)

završetka projekta, kao i sa akademskim i neakademskim partnerskim ustanovama, poput Saveza arhitekata Crne Gore i Inženjerske komore, te privatnog i privrednog sektora. Jedan od pokazatelja održivosti projekta je Članstvo u Evropskoj asocijaciji za arhitekturu (EAAE), kojom fakultet postaje dio značajne evropske arhitektonske mreže. Nakon prve uspješno realizovane pilot godine, može se konstatovati da su stečene kompetencije i novi kapaciteti, uticale na poboljšano upravljanje, kvalitet, vidljivost, kao i privlačnost institucije.

CJELOŽIVOTNO UČENJE ZA ODRŽIVU POLJOPRIVREDU U ALPSKO-DUNAVSKO-JADRANSKOM REGIONU

*Prof. dr Neđeljko Latinović,
Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore*

Tempus projekat „Cjeloživotno učenje iz oblasti održive poljoprivrede u regionu Alpi – Dunav – Jadran „Lifelong learning for sustainable agriculture in Alps- Danube- Adriatic Region (LifeADA)“

Pomenuti Tempus projekat je sproveden u periodu od 2013- 2016. Nosilac projekta je bio Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, a pored Univerziteta Crne Gore (Biotehnički fakultet), partneri na projektu su bili: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet u Osijeku; BOKU, Beč, Austrija; Univerzitet Hohenheim, Njemačka; Univerzitet u Ljubljani, Slovenija; „Fan S. Noli“ Univerzitet, Korce, Albanija; Poljoprivredni Univerzitet u Tirani, Albanija; Univerzitet u Mostaru, Bosna i Hercegovina; Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina; Univerzitet u Prištini, Kosovo.

Cjeloživotno učenje u sistemu visokog obrazovanja sve više dobija na značaju. Jedan od ciljeva Evropske unije (EU) do 2020. godine je da se u cjeloživotno učenje uključi najmanje 15% odraslog stanovništva (starosna grupa 25–64 godine). Jedna od vrlo bitnih oblasti u cjeloživotnom učenju je oblast održive poljoprivrede koja je bila predmet ovog projekta.

Ciljevi LifeADA projekta su bili modernizacija i usaglašavanje visokog obrazovanja kroz razvoj sistema cjeloživotnog učenja u oblasti održive poljoprivrede u zemljama Alpi – Dunav – Jadran regiona koje nisu članice Evropske unije, kao i bolje povezivanje između zemalja EU i partnerskih zemalja koje nisu u EU, promovisanjem cjeloživotnog učenja kao mogućnosti kontinuirane modernizacije visokog obrazovanja.

Tokom projekta postignuti su sljedeći rezultati:

- U skladu sa regionalnim smjernicama za izradu nacionalnih strategija za cjeloživotno učenje u održivoj poljoprivredi napisana je Nacionalna strategija cjeloživotnog učenja za održivu poljoprivredu,
- Identifikovani su sopstveni potencijali i potrebe za cjeloživotno učenje iz oblasti održive poljoprivrede putem anketiranja nastavnog osoblja na Biotehničkom fakultetu u Podgorici, kao i zaposlenih u Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore i poljoprivrednih proizvođača,
- Nastavno osoblje sa Biotehničkog fakulteta je prošlo obuku unapređenja vještina u držanju nastave na tri partnerske EU institucije (BOKU, Beč, Austrija; Univerzitet Hohenheim, Njemačka; Univerzitet u Ljubljani, Slovenija),
- Opremljena je učionica sa računarima u svrhu držanja nastave na Biotehničkom fakultetu za potrebe cjeloživotnog učenja,
- Organizovana je pilot ljetnja škola pod nazivom „Gajenje vinove loze“ na kojoj su učestvovali studenti iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore. Tokom projekta sagledane su mogućnosti i dalje procedure kako bi se model cjeloživotnog obrazovanja uključio u sistem visokog obrazovanja u Crnoj Gori u smislu dobijanja akreditovanih programa.

Zahvaljujući iskustvima na projektu, a u skladu za potrebama Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore, u narednom periodu biće organizovana obuka zaposlenih u poljoprivrednim apotekama iz oblasti sredstava za zaštitu bilja, što može biti dobra osnova za nastavak aktivnosti na polju cjeloživotnog učenja u oblasti održive poljoprivrede.

UNAPREĐENJE STUDIJSKIH PROGRAMA U CRNOJ GORI U OBLASTI PRAVA, MENADŽMENTA I EKONOMIJE JAVNOG ZDRAVLJA I MEDICINSKE INFORMATIKE

*Dr Ivana Ognjanović,
Univerzitet Donja Gorica*

Osnovni ciljevi projekta obuhvataju:

1. Unapređenje i modernizaciju nastavnih planova i programa u oblastima javnog zdravlja (prava, menadžmenta i ekonomije javnog zdravlja i medicinske informatike) na različitim nivoima studija u Crnoj Gori (od osnovnih do doktorskih studija);
2. Unapređenje kompetencija i vještina nastavnog osoblja na crnogorskim univerzitetima kroz širenje savremenih modela i metoda nastave u javnom zdravlju koji odgovaraju raznolikostima i specifičnostima nacionalnih i EU praksi u javnom zdravlju i sistemima medicinske zaštite;
3. Kreiranje inovativnih pristupa u nastavi i edukaciji u oblasti javnog zdravlja, kroz razvoj ICT modernizovane Nacionalne Platforme za Edukaciju i Istraživanje u javnom zdravlju;
4. Jačanje internacionalizacije crnogorskih ustanova visokog obrazovanja, povećanje vidljivosti i prepoznatljivosti nastavnog kadra, kao i pozicioniranje crnogorskih univerziteta u međunarodnim mrežama univerziteta u oblasti javnog zdravlja;
5. Jačanje svijesti o zdravstvenoj prevenciji i promociji javnog zdravlja.

Projektni konzorcijum obuhvata sljedeće ugledne evropske univerzitete:

- Univerzitet u Heildebergu, Njemačka
- „National and Kapodistrian University of Athens“, Grčka
- Univerzitet u Debrecinu, Mađarska
- Univerzitet za medicinske nauke, medicinsku informatiku i tehnologije, Austrija, kao i sljedeće partnere iz Crne Gore:
 - Univerzitet Donja Gorica (koordinator)
 - Univerzitet Crne Gore
 - Univerzitet Mediteran
 - Institut savremenih tehnologija Crne Gore
 - Institut za javno zdravlje Crne Gore
 - Ministarstvo zdravlja Crne Gore
 - Ministarstvo prosvjete Crne Gore

Projekat je kreiran u skladu s evropskim trendovima obrazovanja, kao i transformacijama u oblasti zdravstvene zaštite, sve u skladu s strategijom zdravstvene zaštite Evropske unije „Zajedno za zdravlje“, kao i ostalim relevantnim strateškim dokumentima na nacionalnom nivou u Crnoj Gori.

Održivost sistema zdravstvene zaštite u Evropskoj uniji

Medicina, odnosno priroda zdravstvene zaštite, trenutno prolazi kroz fazu revolucionarne transformacije, od reaktivne ka preventivnoj. Promjene koje se dešavaju katalizovane su novim sistemskim pristupom zdravstvenoj zaštiti, koji se bazira na očuvanju zdravlja i što dužoj aktivnosti ljudi, što će u budućnosti imati pozitivan uticaj na produktivnost i konkurentnost. Međutim, razvoj, upravljanje i eksploatacija integralnih modela pružanja zdravstvenih usluga, kao i međusektorska saradnja, suočava se sa stalnim izazovima savremenog doba.

Zdravstveni sistem u Evropi je stub sistema socijalne zaštite i temelj evropske socijalne tržišne ekonomije. U sektoru zdravstvene zaštite je zaposleno 8% od ukupnog broja zaposlenih stanovnika Evropa, a godišnje se izdvaja i ulaže u zdravstvo 10% GDP-a Evropske unije. Strategija zdravstvene zaštite Evropske unije „Zajedno za zdravlje“ ima za cilj postepeno stvaranje konzistentnog i integrisanog okvira politike zdravstvene zaštite kako bi se na adekvatan način odgovorilo na izazove sa kojima se susrijeće zdravstvo EU, kombinujući pravne, kooperativne i finansijske mjere. Ova strategija dodatno akcentuje važnost održivosti sistema zdravstvene zaštite, kao i hitnost usmjeravanja napora Evropske unije na ekonomski oporavak i rast kako bi se ostvarili ciljevi navedeni u strategiji Evropa2020.

Ulaganje u zdravstvo je pametna, ne povećana, potrošnja budžetskih sredstava, kojom se u budućnosti obezbjeđuje ušteda novčanih sredstava i osigurava poboljšanje sveobuhvatnih zdravstvenih parametara populacije. Te investicije mogu se realizovati kroz različite forme, kao što

su ulaganje u efikasnije upravljanje sistemom zdravstvene zaštite, dodatno obrazovanje i obuke zdravstvenog kadra, opremu i razne promotivne kampanje prevencije i očuvanja zdravlja i vitalnosti stanovništva. Osim toga, univerzalni pristup sigurnim (bezbjednim), visoko kvalitetnim, efikasnim zdravstvenim uslugama, praćen boljom saradnjom između socijalnih i zdravstvenih službi, i efikasnom politikom javnog zdravlja za sprečavanje hroničnih bolesti, mogu značajno doprinijeti poboljšanju ekonomske situacije zemlje i socijalnoj inkluziji. Reforme, upotpunjene prethodno navedenim investicijama, trebalo bi da podstaknu ekonomski isplative inovacije za dostizanje visokih standarda zdravstvene zaštite, kojima bi se dugoročno uticalo na smanjenje broja bolesnih stanovnika i finansijskog opterećenja. Prema tome, „investicija u zdravlje“ (koja doprinosi ostvarivanju ciljeva strategije Evropa 2020 – pametnog, održivog i inkluzivnog rasta) prepoznaje sljedeća prioritetna područja investiranja: (i) ulaganje u održivost zdravstvenih sistema, (ii) ulaganje u zdravlje ljudi kao ljudski kapital, (iii) ulaganje u smanjenje nejednakosti u zdravstvenoj zaštiti, i (iv) ulaganje u zdravstvo kroz adekvatnu podršku EU fondova, na osnovu čega su države EU članice usvojile nacionalne strategije u oblasti zdravlja.

Unapređenje sistema zdravstvene zaštite u Crnoj Gori

Crna Gora je mala država koja se suočava sa rapidnim promjenama i razvojnim izazovima u svim oblastima relevantnim za društveni napredak i prosperitet. Vlada Crne Gore i Ministarstvo zdravlja definisali su zdravlje kao prioritetnu oblast i glavni razvojni zadatak u narednom periodu, kako bi pripremili set mjera za postizanje optimalnog zdravlja stanovništva, smanjili nejednakosti u zdravlju stanovništva različitih regiona i različitih grupa građana, promovisali zdrave stilove života, poboljšali dostupnost, sigurnost i kvalitet zdravstvenih usluga, investirali u ljudske resurse i modernizaciju zdravstvenih ustanova. Strateški dokument „Master plan: Razvoj sistema zdravstvene zaštite Crne Gore 2010–2013. godine“ usmjeren je na

razvoj sistema zdravstvene zaštite u Crnoj Gori u skladu sa ukupnim razvojnim prioritetima države, prateći smjernice zdravstvene strategije Evropske unije „Zajedno za zdravlje“, čiji je cilj obezbjeđenje uslova za efikasan, racionalan i održiv razvoj sistema zdravstvene zaštite, stvarajući uslove za integraciju sistema zdravstvene zaštite u sistem zdravstvene zaštite EU, u skladu sa univerzalnim vrijednostima, ciljevima i instrumentima.

Iako je stepen zdravstvene zaštite stanovništva Crne Gore, prema poređenju zdravstvenih indikatora, na nivou zemalja centralne i istočne Evrope, radni dokument Evropske komisije o pregovorima i pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji (Report-ME 2015) u poglavlju 28 „Potrošač i zdravstvena zaštita“ naglašava da Crna Gora posebno treba da „ulaže više napora u promociju zdravstvene zaštite i prevencije, i postigne održivi napredak u oblasti zaštite pacijenata i kvaliteta zdravstvene zaštite“, što je nedostatak u implementacionom planu Master plana od 2013. godine. Zbog toga je Vlada Crne Gore kao prioritetne ciljeve definisala da će u narednom periodu:

- uspostaviti nacionalni program preventivnih zdravstvenih mjera u svim zdravstvenim ustanovama;
- osnovati postdiplomske studije u oblasti javnog zdravlja;
- definisati ekonomski isplative mjere ulaganja u održiv sistem zdravstvene zaštite;
- poboljšati mehanizme za efikasnije sprovođenje zakona o pravima pacijenata u prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti i podizati svijest stanovništva o ovoj temi i postojećim procedurama;
- nastaviti sa daljim unapređenjem integralnog informacionog sistema (razvijenog 2010. godine).

To je razlog zašto je glavni cilj projekta unapređenje obrazovnog sistema u Crnoj Gori u skladu sa najboljim praksama Evropske unije, čime će se omogućiti obrazovanje visoko profesionalnog kadra u oblasti javnog zdravlja, koji će biti edukovan i pripremljen da pruži adekvatnu zdravstvenu zaštitu stanovništvu i kreira održiv i fleksibilan zdravstveni sistem, zaštiti građane od potencijalnih epidemija.

Pored toga, kontinuirani, održivi obrazovni pristup će se razvijati na svim nivoima, od dodiplomskih do doktorskih studija, prilagođen specifičnostima i zahtjevima Crne Gore, uključujući učenje zasnovano na dokazima (engl. evidence-based) kroz inovativnu nacionalnu platformu za obrazovanje i istraživanje u oblasti javnog zdravlja, uz punu podršku ministarstava i visokoškolskih ustanova u Crnoj Gori.

Takođe, pažljivo odabrane kampanje za podizanje svijesti o prevenciji i promociji javnog zdravlja sprovodiće se među građanima Crne Gore (uključujući djecu, mlade, zaposlene, stariju populaciju, osjetljive grupe stanovništva itd.).

Sve informacije o aktinostima i rezultatima projekta se nalaze na web-sajtu projekta: <http://ph-elim.net>

Prvi sastanak projektnog konzorcijuma, Podgorica, 15. februar 2017. godine

TABELARNI PRIKAZ KONKURSNIH ROKOVA ZA PROJEKTE U 2018. GODINI U OBLASTI VISOKOG OBRAZOVANJA

Vrste projekata	Uloga ustanova visokog obrazovanja iz Crne Gore	Uloga ostalih organizacija, institucija	Rok za podnošenje prijave	Kome se podnose prijave
Međunarodna kreditna mobilnost - visoko obrazovanje	Partner	Nema pravo učešća	1. februar 2018.	Nacionalnoj agenciji u programskoj zemlji
Zajednički master programi	Akademski partneri koji ne spadaju u minimum konzorcijuma	Neakademski partneri koji ne spadaju u minimum konzorcijuma	15. februar 2018.	EACEA
Izgradnja kapaciteta u visokom obrazovanju	Koordinator (podnosilac prijave) Partner	Neakademski partneri koji ne spadaju u minimum konzorcijuma	8. februar 2018.	EACEA
Strateška partnerstva za oblasti: visoko obrazovanje	Partner koji donosi dodatnu vrijednost	Partner koji donosi dodatnu vrijednost	21. mart 2018.	Nacionalnoj agenciji u programskoj zemlji
Savezi znanja	Partner koji donosi dodatnu vrednost	Partner koji donosi dodatnu vrednost	28. februar 2018.	EACEA
Žan Mone	Koordinator (podnosilac prijave)	Partner*	22. februar 2018.	EACEA

* Organizacije aktivne u polju Evropskih integracija mogu učestvovati u određenim Žan Mone aktivnostima

NACIONALNI TIM EKSPERATA ZA REFORMU VISOKOG OBRAZOVANJA – HERE tim

AUTORSKI TEKSTOVI ČLANOVA NACIONALNOG TIMA EKSPERATA ZA REFORMU VISOKOG OBRAZOVANJA (HERE)

HERE – Stručni tim za reformu visokog obrazovanja (*Higher Education Reform Experts Team*) je na inicijativu Evropske komisije, formiran 2008. godine. U Crnoj Gori okuplja 11 eminentnih stručnjaka iz domena visokog obrazovanja, koje je imenovalo Ministarstvo prosvjete, u septembru 2017. godine za trogodišnji period. Rad tima se finansira iz sredstava programa Erasmus+.

Aktivnosti tima obuhvataju pokretanje različitih inicijativa, predlaganje konkretnih mjera i akcija, pripremu analiza, izvještaja i drugih materijala, kao i promovisanje postignutih rezultata u sprovođenju Bolonjskog i Lisabonskog procesa u oblasti visokog obrazovanja u Crnoj Gori.

Više informacija dostupno je na sajtu Nacionalne Erasmus+ kancelarije <http://www.neomontenegro.ac.me/t.php?id=72&l=mn>

INTERNACIONALIZACIJA VISOKOG OBRAZOVANJA KAO MEHANIZAM ZA UNAPREĐENJE KVALITETA – PREPREKE I IZAZOVI

*Prof. dr Mira Vukčević,
predsjednik nacionalnog tima eksperata za reformu visokog obrazovanja (HERE),
Univerzitet Crne Gore*

O internacionalizaciji visokog obrazovanja, sve češće, se govori kao o rastućem fenomenu. Da li je internacionalizacija zaista fenomen ili samo, do sada, slabo prepoznata mogućnost za jačanje kvaliteta u visokom obrazovanju, odnosno različit pristup načinu razmišljanja i ciljevima na institucionalnom i nacionalnom nivou?

Za razliku od nekadašnjeg doživljaja internacionalizacije, kao studentske mobilnosti (po pravilu odlazne), danas je internacionalizacija vezana za svaki segment funkcionisanja visokog obrazovanja. Gledano spolja, stepen internacionalizacije jedne ustanove se mjeri ostvarenom mobilnošću u oba smjera, transnacionalnim obrazovanjem, strateškim partnerstvima, promocijom institucije. Na unutrašnjem planu internacionalizacija se ogleda u prilagođavanju kurikuluma, uvođenju nastave na stranim jezicima, zajedničkim programima, internacionalno prepoznatim ishodima učenja, internacionalizaciji kampusa.

Internationalizaciju visokog obrazovanja možemo posmatrati kao proces kojim unapređujemo kvalitet studiranja, istraživanja i naučne saradnje korišćenjem više modela, kao što su: studentska mobilnost i mobilnost nastavnog osoblja, uvođenje studijskih programa na engleskom jeziku, internacionalizacija kurikuluma, pozicioniranje u evropskom prostoru visokog obrazovanja kao glavnog cilja, izgradnja servisa za internacionalne studente, usvajanje strategija internacionalizacije pokretanjem zajedničkih studijskih programa sa drugim institucijama visokog obrazovanja, motivisanje institucija da uvide

nastavu na stranim jezicima, kao i prekogranična saradnja, kao preduslov za osiguranje kvalitetnijeg rada na univerzitetima.

Svi su saglasni u jednom: šta god da su trendovi internacionalizacije u visokom obrazovanju, koji god instrumenti da se koriste za njeno unapređenje, oni doprinose otvaranju institucija visokog obrazovanja, unošenju nove „kulture“, mentaliteta, sistema rada, mogućnosti upoređivanja i poboljšanja kvaliteta obrazovnog procesa.

Internationalizacija visokog obrazovanja važna je jer donosi pozitivne pomake ne samo na individualnom, već i institucionalnom, ali i širem nacionalnom nivou. Iako se kao najveća prednost internacionalizacije na individualnom nivou, najčešće, naglašava povećanje zapošljivosti pojedinca, važno je naglasiti kako je iskustvo boravka i studiranja u drugoj zemlji korisno i zato što omogućava drugačije iskustvo učenja, što potiče razvijanje novih kulturnih, društvenih i akademskih vrijednosti.

Ustanove visokog obrazovanja, kroz internacionalizaciju, unapređuju kulturu kvaliteta u okviru svojih studijskih programa. Studenti i nastavnici u procesu mobilnosti su nosioci novih ideja i kontakata, čime utiču na povećanje međunarodne saradnje i razmjenu istraživačkih iskustava.

Internationalizacija visokog obrazovanja može se definisati i kao snažnija veza između različitih sistema visokog obrazovanja uklanjanjem granica, ali zadržavanjem nacionalnih obilježja. Često se pojam internacionalizacije miješa sa pojmom globalizacije. Globalizacija, u svojoj najširoj formi, opisuje socijalne procese koji prevazilaze nacionalne granice. Iako koncept globalizacije obuhvata zasebne, ali i preklapajuće oblasti, fundamentalno je to ekonomski proces integracije koji prevazilazi nacionalne granice i, u krajnjem, utiče na protok znanja, ljudi, vrijednosti i ideja. Globalizacija utiče na univerzitate u svijetu kroz tržišno takmičenje i radikalno mijenja izgled univerziteta kao institucije. „Uraditi više sa manje“ u kontekstu ekonomske globalizacije, bila bi prijetnja kvalitetu, uključujući i univerzitate. Potreba da se internacionalizacija

razlikuje od globalizacije sve je urgentnija, s obzirom na scenario sve veće globalizacije, koji sve više sužava institucionalne opcije u oblasti internacionalizacije. Sve ovo još više dolazi do izražaja u razvoju dugoročnih kolaborativnih programa.

Većina visokoškolskih institucija u Evropi zaključuje da internacionalizacija počinje tradicionalnim fokusom na strane studenata. Mnoge institucije pokušavaju da prošire definiciju internacionalizacije kako bi obuhvatale aktivnosti saradnje i partnerstva u istraživanju, nastavi i učenju, primjeni stranih jezika za potrebe nastave, dublje uključivanje diplomaca sa univerziteta iz drugih zemalja i partnerstvo sa neakademske internacionalnim organizacijama. Značaj kulture i infrastrukture koja podržava internacionalizaciju, je vrlo važan za njenu uspješnu primjenu. Za mnoge zemlje visoko obrazovanje je važan izvozni sektor u kome mnogi univerzitetski kampusi privlače internacionalne studente iz cijelog svijeta.

Sa internacionalnim usmjerenjem osoblja (nastavnici i istraživači, administrativni radnici i rukovodeći kadar), lakše je ostvariti učešće u međunarodnim mrežama visokog obrazovanja koje objedinjuju zajedničko istraživanje i realizaciju inovacionih projekata koji bi bili usmjereni na globalne izazove. Nastajanje „evropskog modela“ u oblasti visokog obrazovanja i istraživanja ima i normativnu i strukturnu dimenziju. Normativna dimenzija naglašava značaj vrijednosti kao što su: saradnja, dijalog, različitost, mobilnost. Strukturna dimenzija se sastoji od principa Bolonjskog procesa, a naročito: strukture (tri ciklusa studija), evropskog okvira kvalifikacija, evropskog sistem prenosa i akumulacije bodova, sistema osiguranja kvaliteta i uvođenje dodatka diplomu. U nedostatku državne inicijative da nametne strategiju internacionalizacije i obezbijedi sredstva za njenu implementaciju i održivost, visokoškolske institucije bi morale pojedinačno da ugrade internacionalnu aktivnost u svoju strategiju, najbolje u strategiju Univerziteta, sa jasnom prioritizacijom. Dobro definisana strategija i akcioni plan moraju doprinijeti da se studenti inspirišu nastavnom sredinom u kojoj

preovladava istraživačka aktivnost, čime će se stalno motivisati da iskustva i vještine steknu i u inostranstvu. Kao najčešće rangirane prioritetne aktivnosti u institucionalnim strategijama su navedene: jačanje odlazne mobilnosti, internacionalna naučno-istraživačka saradnja, naglasak na internacionalni sadržaj kurikuluma i angažovanje internacionalnih nastavnika, regrutovanje internacionalnih studenata koji plaćaju školarinu na prvom i drugom ciklusu studija, internacionalni projekti za jačanje kapaciteta, e-learning kursevi, izgradnja svih vrsta off-shore kapaciteta. Često se postavlja pitanje da li strategija internacionalizacije treba da bude usvajana na institucionalnom nivou kao posebna ili kao dio neke šire razvojne strategije. Osnovni preduslovi za uspjeh institucionalne internacionalizacije, kroz adekvatnu primjenu strateškog dokumenta su jasna posvećenost rukovodstva, jasna prioritizacija, širok konsenzus na nivou institucije, jasna podjela zadataka u skladu sa kapacitetima, konstantni monitoring progresa, mogućnost prilagođavanja raznim izazovima i preprekama.

Kad govorimo o implementaciji internacionalizacije, važno je, kako je rečeno, razlikovati nacionalne od institucionalnih trendova, bez obzira što se oni mogu preplitati ili poklapati. Vrlo malo zemalja, danas, se može pohvaliti jasno formulisanim i kvantifikovanim ciljevima u tom smislu. Nepoznanice, ili razlozi za nerazumijevanje, su obično: favorizovanje kreditne ili mobilnosti nivoa studija, minimalno trajanje mobilnosti, procenti ostvarenih mobilnosti, u kontekstu ciljeva zacrtanih Bolonjom do 2020, regionalni fokus ili otvaranje prema širokom spektru univerziteta, po osnovu sličnosti ili razlika, rangiranje, regionalno ili šire pozicioniranje, izgradnja kapaciteta u skladu sa tim, definisanje mjera za podršku internacionalizaciji (sistem stipendiranja, uključivanja u razne grant šeme, programi na engleskom jeziku, promocija, priznavanje kredita stečenih u drugim institucijama, organizaciona podrška).

Institucionalna odgovornost u procesu internacionalizacije je, nekad, i veća od nacionalne. Manifestuje se kroz, već pomenutu,

stratešku internacionalizaciju gdje se pažnja mora posvetiti aspektima poput: kreiranja i održavanja strateških partnerstava, efikasnijoj unutrašnjoj organizaciji koja će eliminisati prepreke za mobilnost studenata i nastavnika. Kod studentske mobilnosti to je, prije svega, rad na uklanjanju svih prepreka u priznavanju stečenih kredita na drugom univerzitetu, kao i efikasan sistem ekvivalencije stečenog znanja za potrebe nastavka školovanja. Povećana mobilnost u oba smjera mora biti praćena internacionalizacijom kurikuluma, organizovanjem nastave i ispitivanja na stranim jezicima, kao i obezbjeđivanjem fondova za motivaciju nastavnika i studenata, izvan ustaljenih sistema za finansiranje od strane države ili krupnih fondova.

Svi se u visokom obrazovanju slažu u jednom: da internacionalizacija povećava kvalitet nastavnog procesa i istraživanja, a time stvara i uslove za veću atraktivnost univerziteta.

Kreiranje masivne internacionalizacije, gotovo uvijek, nailazi na prepreke u institucijama sa manje tradicije. Među najizraženijima mogu biti fokus na kvantitativne rezultate u sveopštoj potrebi rangiranja u visokom obrazovanju, problem kontinuirane fragmentacije, potencijalna neusklađenost između institucionalnog i nacionalnog nivoa. Problemi u finansiranju su gotovo neizbježni. Nedostatak sredstava, zavisnost od kratkoročnog, eksternog, projektnog finansiranja, čemu mnoge institucije pribjegavaju u nedostatku jasnih strateških ciljeva. Omasovljavanje visokog obrazovanja, između ostalog, i kroz internacionalizaciju, može imati negativan uticaj na kvalitet samog obrazovanja. Kompetitivni pritisak sveopšte globalizacije je konstantno prisutan i uslovljava prepoznatljiv pomak sa kooperativnih na kompetitivne ciljeve.

Praćenje najnovijih trendova pokazuje da je internacionalizacija donijela i jedan novi fenomen, a to je pojačan „regionalizam“, u smislu uspostavljanja „opšte traženih destinacija“ za mobilnost. Opšte prisutni kvantitativni ciljevi (20% mobilnih studenata do 2020), uslovljavaju neke nove trendove, kao što su podjela na talentovane studente prema „samo mobilnim“ studentima, kao i različit pristup institucija

prema ovim kategorijama studenata. Forsiranje strateških partnerstava po svaku cijenu i zatvaranje unutar vrlo malog broja institucija, onemogućava masovniji pristup studentima iz drugih institucija i drugih krajeva svijeta. Sa finansijskog i geopolitičkog aspekta, internacionalizacija donosi neke nove trendove poput pojačane bojazni od „odliva mozгова” ili doživljavanja internacionalnih studenata kao imigranata. Nekad se čuju i mišljenja da mobilnost nije ništa drugo nego školovanje stranih studenata na račun izdvajanja nacionalnih poreskih obveznika.

Kako bi se uspješno minimizirale evidentne prepreke u mobilnosti, bilo da su stvarne, kvantifikovane, bilo da su stvar nacionalnog „doživljaja”, potrebno je obratiti pažnju na neke izazove na institucionalnom i nacionalnom nivou. U svakoj prilici ili dokumentu potrebno je adresirati izazove u implementaciji kreditne i/ili mobilnosti nivoa obrazovanja. Pored toga, potrebno je shvatiti rastuću popularnost tzv. „work placement” i stvarati mogućnost da se oni kombinuju sa mobilnošću u toku studija i učenjem jezika. Ovo se može uraditi kroz set mjera kojima bi se povećala saradnja između visokog obrazovanja i industrijskog sektora, čime bi se omogućilo da i industrijski sektor bude ravnopravan član u definisanju strateških ciljeva mobilnosti, kroz povezivanje učenja i rada na internacionalnom nivou. Ovakvi trendovi su sve više prepoznati na nivou doktorskih studija. Barijere za organizovanje tzv. „joint” programa mogu ići od nepripremljenosti nastavnog kadra za držanje nastave na stranom jeziku, nacionalne ili institucionalne legislative do nedovoljne međuinstitucionalne saradnje i ljudskih kapaciteta. Istraživanje se ne može odvojiti od nastavnog procesa, budući da savremeni trendovi forsiraju uvođenje istraživanja već u ranom periodu prvog ciklusa studija. Otklanjanje barijera između internacionalizacije istraživanja i nastavnog procesa, što je vrlo čest slučaj za regione sa slabije razvijenim institucijama i tradicijom, stvara mogućnost veće sinergije i novih prilika.⁷

NACIONALNI OKVIR KVALIFIKACIJA U CRNOJ GORI

*Biljana Mišović, član nacionalnog tima eksperata za reformu visokog obrazovanja (HERE),
Ministarstvo prosvjete*

Cilj razvoja Nacionalnog okvira kvalifikacija je da podrži cjeloživotno učenje, da se sistem kvalifikacija baziranih na ishodima učenja učini lakšim za razumijevanje na nacionalnom i međunarodnom nivou, da se poveća koherentnost sistema kvalifikacija povezivanjem različitih djelova obrazovanja i osposobljavanja, omogući vrednovanje neformalnog i informalnog učenja i njegovo povezivanje sa formalnim obrazovanjem, kao i da se postupak sticanja kvalifikacija učini transparentnim.

U skladu sa Zakonom, Nacionalni okvir kvalifikacija definisan je kao instrument za klasifikovanje kvalifikacija u skladu sa nizom kriterijuma za pojedinačne nivoe stečenih znanja, vještina i kompetencija, koji podržava usaglašenost nacionalnih pod sistema kvalifikacija i poboljšava transparentnost, dostupnost, napredovanje i kvalitet kvalifikacija i omogućava bolje povezivanje obrazovanja i tržišta rada. Nacionalni okvir objedinjuje kvalifikacije koje se stiču u oblasti visokog obrazovanja nivoa VI, VII i VIII i kvalifikacije nivoa od I do V, koje se pored ostalog, stiču kroz stručno obrazovanje, kao i priznavanjem neformalnog učenja, povezujući ih u jedinstven sistem.

Kvalifikacije koje su dio Nacionalnog okvira kvalifikacija opisane su kroz ishode učenja i svrstavaju se u odgovarajuće nivoe Okvira u skladu sa opisima svakog od nivoa Okvira. Opisi nivoa Okvira

⁷ Izvori:

1. H.de Wit, L.Howard, F.Hunter, E.Egron-Polak (eds); Internationalisation of Higher Education, (2015),
2. Presentation of Irina Ferenc, deputy director, ACA; HERE seminar “Internationalisation of Higher education”, University of Montenegro, Podgorica, December 7th 2016

dati su kroz znanja, vještine i kompetencije u domenu samostalnosti i odgovornosti. Crna Gora je proces referenciranja Nacionalnog okvira kvalifikacija sa Evropskim okvirom kvalifikacija za cjeloživotno učenje i Okvirom kvalifikacija za Evropski prostor visokog obrazovanja završila u novembru 2014. godine.

Do sada je u bazu Nacionalnog okvira kvalifikacija svrstano 37 kvalifikacija različitih nivoa i tipova.

U prethodnom periodu najvažnije aktivnosti vezane za Nacionalni okvir kvalifikacija su:

- Sve diplome o stečenim kvalifikacijama nivoa II, III, IV i V koje se izdaju od maja 2016. godine imaju, pored nivoa Nacionalnog okvira kvalifikacija, naveden i nivo Evropskog okvira kvalifikacija;
- Definisane su procedure svrstavanja drugih (dodatnih) kvalifikacija. Kvalifikacije ovog tipa, koje će biti dio Okvira su kvalifikacije, ne povećavaju nivo osnovne kvalifikacije koju pojedinac ima, ali su neophodne za uspješno uključivanje u realno radno okruženje. To su kvalifikacije, koje se stiču nakon završetka formalnog obrazovanja, koje se potvrđuje diplomom, ali su pojedincu potrebne da, kroz uključivanje u posebni, dodatni program, stekne uslov za zaposlenje na određenom radnom mjestu. Propisima je precizno definisano koji su ulazni uslovi za njihovo sticanje, samim tim i nivo, koji je njihov sadržaj, ko vrši provjeru i ko izdaje ispravu o stečenoj dodatnoj kvalifikaciji. Primjer dodatne kvalifikacije je stručni ispit za rad u prosvjeti ili zdravstvu, državni ispit, bibliotekarski ispit i sl;
- Novi metodološki dokumenti za razvoj standarda zanimanja, standarda kvalifikacija i ispitnih kataloga na osnovu kojih se vrši provjera neformalno i informalno stečenih znanja, usvojeni su od strane Savjeta za kvalifikacije.;
- Uz ekspertsku podršku Projekta IPA komponenta IV, Razvoj ljudskih resursa, pripremljena su, u saradnji sa poslodavcima 23 standarda zanimanja

i 23 standarda kvalifikacija. Ovi standardi kvalifikacija osnov su za deset modularizovanih i kreditno vrednovanih programa, baziranih na ishodima učenja iz oblasti elektrotehnike, ugostiteljstva, građevine, mehatronike, ekonomije i modnog dizajna. Primjena ovih programa počće u školskoj 2017/2018. godini;

- Uz podršku Projekta IPA urađeni su profili sektora za sektore inženjerstva, ugostiteljstva, ekonomije i građevine, koji sadrže i odgovarajuće instrumente za predviđanje potreba za vještinama;
- Ministarstvo prosvjete kao Nacionalna koordinaciona tačka za Evropski okvir kvalifikacija (EQF NCP), sprovelo je projekat „Podrška EQF NCP u Crnoj Gori za 2015. godinu“, u okviru Erasmus+ programa. Realizovan je Projekat „Europass 2016“, a u funkciji je i sajt www.europasscrnogora.me

Urađen je Vodič kroz Europass. U toku je realizacija projekta „Podrška EQF NCP u Crnoj Gori za 2016. godinu“.

Dalje unapređenje sistema kvalifikacija podrazumijeva jačanje kapaciteta sektorskih komisija u dijelu identifikovanja nedostajućih kvalifikacija i vještina. Članovi komisije posjeduju potrebna stručna znanja iz svojih oblasti, ali je u cilju sticanja znanja iz sistema kvalifikacija, odnosno razumijevanja sistema kvalifikacija i načina artikulisanja potreba tržišta rada i društva, potrebno da se dodatno edukuju kroz odgovarajuće obuke. Ishode učenja i njihovu ulogu u sistemu kvalifikacija treba približiti različitim ciljnim grupama: sektorskim komisijama, radnim grupama koje razvijaju standarde kvalifikacija i obrazovne programe, nastavnicima koji realizuju nastavu, ispitivačima u postupku vrednovanja prethodno stečenih znanja.

Unaprijeđeni registar kvalifikacija obezbijediće učenicima i njihovim roditeljima, poslodavcima, stručnoj javnosti, organizatorima obrazovanja da u svakom trenutku imaju sveobuhvatne informacije o kvalifikacijama i njihovom sadržaju, mogućnostima sticanja, licenciranim ustanovama i organizatorima provjere i dr.

Podrazumijeva se da u kontinuitetu treba raditi na unapređenju sistema kvaliteta u procesu razvoja i sticanja kvalifikacija, kroz čvršće uspostavljeno socijalno partnerstvo sa privredom i svim produktivnim djelovima društva.

DOKTORSKO OBRAZOVANJE POSLJEDNJIH DESET GODINA: EVROPSKA I REGIONALNA PERSPEKTIVA

Prof. dr Melita Kovačević

*Bivša predsjednica Upravnog odbora Vijeća za doktorsko obrazovanje
(EUA-CDE, European University Association Council for Doctoral Education)*

Posljednje desetljeće označeno je značajnim promjenama u doktorskom obrazovanju. Pogledamo li unatrag, vidjet ćemo koliko je značajnih promjena učinjeno u relativno kratkom vremenu, no pogledamo li unaprijed, suočit ćemo se s pitanjem što će se događati u desetljeću ispred nas, s nepoznicama, s kojim promjenama i zahtjevima će se sveučilišta morati suočiti. Posebno je neizvjesno kako će se sveučilišta u regiji i cijeloj istočnoj Europi nositi s istraživanjem i doktorskim obrazovanjem. Postavlja se ozbiljno pitanje istraživačkog kapaciteta i kvalitete dokorskog obrazovanja.

Visoko obrazovanje u cijeloj Europi označeno je ozbiljnim reformama i nikada u povijesti visokog obrazovanja nije postojalo tako intenzivno razdoblje značajnih promjena u kojem sudjeluje tako velik broj sveučilišta, i to ne samo u Europi, već globalno, u cijelome svijetu. U trenutku kada je visoko obrazovanje postalo masovno, s nevjerojatno brzim razvojem informacijskih tehnologija, promijenjenim ulogama sveučilišta, sve većim naglaskom na transfer znanja i potrebu za suradnju s drugim sektorima i posve novim zahtjevima istraživanja, javila se i potreba da se doktorsko obrazovanje mijenja.

Tradicionalno je doktorsko obrazovanje i stjecanje titule doktora znanosti (*engl. PhD*) bilo privilegijom vrlo malog broja ljudi, izvrsnih studenata nižih razina obrazovanja, najčešće, ako ne i isključivo onih koji su željeli nastaviti karijeru u akademskoj zajednici. Odnos doktoranda i mentora bio je sržni dio procesa i najvažniji u procesu izrade dokorskog rada, s vrlo malom ili nikakvom ulogom drugih sudionika, to jest same institucije. Institucija, kao i mentor, uglavnom se nisu bavili pitanjem buduće karijere doktoranada te su bili gotovo isključivo fokusirani na temu samog dokorskog istraživanja.

Početak 21. stoljeća obilježio je evropski visokoobrazovni prostor reformama pokrenutim uvođenjem tzv. Bolonjskog procesa. Cijela Europa i njezina sveučilišta pristupala su procesu i uvidjeli niz promjena, no sve su se promjene, rasprave, dokumenti bavili tzv. prvim i drugim ciklusom obrazovanja. O doktoratu nije bilo rijeci. Kritični je moment bila konferencija u Salzburgu 2005. godine koja je pokrenula lavinu promjena na području dokorskog obrazovanja. Kao izravni ishod konferencije bio je prvi ključni dokument na razini Europe, Salzburška načela (*engl. Salzburg Principles, 2005*). Taj je dokument dao jasne smjernice svima koji se bave dokorskim obrazovanjem i bilo je nemoguće govoriti o potrebnim promjenama, a ne temeljiti se na tom dokumentu. Nekoliko godina kasnije, 2008. uspostavljeno je prvo relevantno tijelo na europskoj razini koje će se baviti pitanjima dokorskog obrazovanja, Vijeće za doktorsko obrazovanje Europske asocijacije sveučilišta (*engl., European University Association Council for Doctoral Education, EUA CDE*). Sljedeće godine CDE će proslaviti svoje prvo desetljeće. U deset godina postojanja, proizvelo je relevantne dokumente (*engl., Salzburg II Recommendations, 2010, Moving Salzburg Forward, 2016*), organiziralo veliki broj aktivnosti, i što je najvažnije poslužilo kao bitna platforma za umrežavanje svih zainteresiranih, stručnjaka i odgovornih

sveučilišnih osoba za doktorsko obrazovanje. CDE je bio i jest mjesto za razmjenu iskustava, razvijanje suradnje, učenje jednih od drugih, ali i za kritičko promišljanje što i kako dalje.

Naglašavanje važnosti dokorskog obrazovanja za kreiranje novoga znanja i njegovu nedjeljivu ulogu od razvoja društva prepoznala je i Europska komisija, pridružila se mnogim aktivnostima za poticanje brige oko dokorskog obrazovanja te izdala također relevantne dokumente – smjernice za uspostavu i promjenu dokorskih studija, u visokom stupnju usklađene s idejama i potrebama akademske zajednice koje su reflektirale i preporuke i načela u dokumentima CDE-a. Dokument Europske komisije iz 2011., Načela inovativnog doktorata (*engl., Innovative Doctorate Principles*) upozorili su na važnost tzv. ‘Trojnog I’ - interdisciplinarnost, internacionalizacija i intersektorski pristup u dokorskom obrazovanju.

Značili to da tradicionalno dokorsko obrazovanje nije bilo dobro? Ne, naravno, no znači da se promijenio društveni i akademski kontekst, da su sveučilista kao institucije prošle kroz veliki broj promjena, i da se sukladno tome moralo mijenjati i dokorsko obrazovanje. Nemoguće je biti institucionalno odgovornim i očekivati da tradicionalni način stjecanja doktorata daje željene rezultate to jest adekvatno priprema nove doktore znanosti za različite karijere koje će imati u modernom društvu i izmijenjenim uvjetima u gospodarstvu, ali i akademskom okruženju.

S pojavom masivnog obrazovanja i sve većim brojem studenata, pojavila se potreba i za većim brojem dokorskih studenata. Istraživanje je dobilo novu dimenziju. Uloga istraživanja za razvoj društva počela je bacati drugačije svjetlo na razvoj doktoranada i njihovu potencijalnu ulogu u društvu. Danas je činjenica da što je društvo razvijenije (to možemo staviti u okvir pojedinih država, ili razmatrati zemljopisno, kao pojedine regije) manji broj doktora znanosti ostaje na akademskim institucijama, a značajno veći broj ih odlazi u privredu i druge sektore. Dok je takav trend prisutan, primjerice u zemljama na sjeveru Europe, istočni djelovi Europe imaju upravo obrnutu situaciju.

Promjene su se usmjerile na aktivnu ulogu institucije, drugačiji odnos doktoranda i mentora, naglašavanje uloge i značaja samog istraživanja, važnost individualnog razvoja imajući na umu potrebe pojedinog mladog istraživača i različite mogućnosti njihove karijere. Posebno se obratila pozornost na razvoj različitih znanja i vještina, pa su generičke vještine i različiti oblici transfernih vještina postali sastavni dio dokorskog obrazovanja. Kvaliteta dokorskog studija postala je ključnom temom. Kako postići kvalitetu, što sve čini kvalitetu i kako je kontinuirano održavati, neprestano se vraćalo kao tema u iznalaženju odgovora.

Naravno, da bi se postigli optimalni uvjeti za dokorsko obrazovanje kao vrlo specifičan dio obrazovanja, definitivno značajno drugačiji od prvog i drugog ciklusa, potrebno je imati odgovarajuće finansiranje i odgovarajući stupanj autonomije sveučilista.

Kao posebna tema se otvorilo pitanje administrativne podrške u sustavu dokorskog obrazovanja. Temeljem velikog broja rasprava, različitih aktivnosti, finansiranih projekata koji su se bavili ovim pitanjem kao i publikacija, iskristalizirala se potreba za kvalitetnom administrativnom podrškom koju mogu pružiti isključivo oni koji su na neki način specijalizirani za takve zadaće. Drugim riječima, prepoznata je profesionalizacija u pružanju administrativne podrške za koju su potrebni ljudski resursi, ali i odgovarajuće ustrojbene jedinice, kao što su primjerice uredi ili centri na razini sveučilista, ali i fakulteta ili odsjeka. Konačna struktura ovisit će o načinu funkcioniranja i organizacije same institucije.

I konačno, sa ciljem što efikasnije provedbe dokorskog obrazovanja, sustav dokorskih škola pokazao se kao preporučeni i preferirani oblik organizacije. Još prije desetak godina manje od 30% sveučilista organiziralo je dokorsko obrazovanje u dokorskim školama. Danas to čini gotovo 90% europskih sveučilista. Možemo se pitati koje institucije čine onih 10% koje nemaju razvijen sustav dokorskih škola?

I ovako sažeto navedene glavne komponente dokorskog obrazovanja govore o složenosti

sustava i velikom broju sudionika koji svi skupa doprinose kvaliteti doktorskog obrazovanja. S druge pak strane, vrlo je razvidno da sva sveučilišta koja žele biti istraživački vrlo aktivnima, poklanjaju izuzetnu važnost doktorskog obrazovanju. Mladi istraživači, doktorandi, značajno pridonose ukupnoj istraživačkoj produktivnosti sveučilišta te, sukladno tome, njihovo vrijeme doktorskog obrazovanja, u većini europskih sveučilišta tretira se kao početak njihove karijere, to jest imaju status mladih istraživača i privremeno radno mjesto u instituciji.

Glavnina onoga što je do sada izrečeno odnosi se na europske institucije i promjene koje su se dogodile ili se još događaju na europskim institucijama visokog obrazovanja. Nužno nam se nameće pitanje je li distribucija promjena podjednaka u svim europskim institucijama, ili, koliko i kakvih promjena je doživjelo doktorskog obrazovanje u istočnoj Europi, ili поблиže u regiji Zapadnog Balkana, ili, možemo se pitati, konkretno u Crnoj Gori. Nažalost, odgovor nije vrlo optimističan ili pozitivan. Sveučilišta koja su učinila najmanje promjena i najmanje uskladila način provedbe doktorskog obrazovanja europskim trendovima upravo su sveučilišta u tim djelovima Europe. Bilo bi nepravедno reći da nije bilo pokušaja promjena, da se o tome ne raspravlja ili da uprave sveučilišta i fakulteta nisu ništa poduzele. No, ipak, kada se pogledaju i analiziraju učinjene promjene, lako se uoči da nije učinjeno dovoljno te da je potrebno još puno toga učiniti. Posebno se zaostaje u osnivanju doktorskih škola koje onda u sebi objedinjuju i mnoga druga obilježja dobro organiziranog i kvalitetnog doktorskog obrazovanja.

Crna Gora daje dobar primjer pokušaja da se sustav mijenja. S jedne strane, izrađeni su i usvojeni strateški dokumenti na nacionalnoj razini koji naglašavaju važnost doktorskog obrazovanja, a na drugoj strani, nacionalno glavno sveučilište, Univerzitet Crne Gore u nekoliko je posljednjih godina nastojao uspostaviti niz relevantnih strukturnih i regulatornih promjena usmjerenih na poticanje istraživanja i doktorskog obrazovanja. Važno je reći da je za kvalitativne promjene, koje su uvijek vezane i uz adekvatno finansiranje, uvijek je potrebna s jedne strane

podrška države i relevantnih ministarstava, a s druge strane uprave sveučilišta koja mora imati viziju i prepoznavanje bitnih komponenti razvoja institucije i društva uopšte.

I na kraju, teško je izbjeći pitanje zašto se promjene u regiji događaju tako sporo? Zašto, promatrajući druge koji su učinili mnoge promjene, a kao institucije postižu izvrsne rezultate, ne vjerujemo da i sami moramo učiniti iskorake i mijenjati postojeće stanje u doktorskog obrazovanju?

Mnoge inicijative pojedinaca i različite aktivnosti koje se događaju u fragmentiranom akademskom kontekstu, daju nam vjerovati da će se promjene ipak intenzivirati i da će sveučilišta i resorna ministarstva i druga odgovorna tijela prepoznati važnost doktorskog obrazovanja za istraživanje, institucije, ali i opšti razvoj društva i gospodarstva.

UNIVERZITET XXI STOLJEĆA U KONCEPCIJI CJELOŽIVOTNOG UČENJA

prof. dr Saša Milić, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet

Apstrakt

Posljednjih desetak godina na polju obrazovanja odraslih u Crnoj Gori desile su se značajne promjene, koje su bile usmjerene na „raskid“ sa ranijim socijalističkim pristupom ovom segmentu obrazovanja i uvođenje savremenijih oblika rada sa odraslima, što je dovelo i do mjere gašenja radničkih univerziteta – što sa desetogodišnje distance ostavlja puno prostora za stručnu raspravu da li je to bio nužan i dobar potez u promjeni sistema obrazovanja odraslih. Crna Gora je izgubila prethodni sistem obrazovanja odraslih, a još uvijek je prilično daleko od formiranja novog sistema. Indikativno je da Univerzitet Crne Gore niti jednim strateškim ili zakonskim dokumentom vezanim za obrazovanje odraslih nije jasno prepoznat kao jedan od važnih nosilaca koncepta cjeloživotnog učenja, niti se djelokrug visokoškolskog obrazovanja obuhvata tim dokumentima.

Ključne riječi: cjeloživotno učenje, univerzitet, obrazovanje odraslih, proširenje dostupnosti, različiti stilovi učenja, socijalno partnerstvo.

Gotovo svi značajniji univerziteti širom svijeta, te vladine i nevladine organizacije, posljednjih godina vode opsežne naučne rasprave o zaživljavanju principa doživotnog ili cjeloživotnog učenja kao temeljnog principa obrazovanja individue. Cjeloživotno učenje posebno dobija na značaju kada se uzmu u obzir aktuelna predviđanja razvoja čovječanstva u narednih 30–40 godina koja govore da će 2050. godine, ukoliko ne bude velikih katastrofa, na planeti živjeti 9,2 milijarde ljudi, a da će životni vijek biti značajno pomjeren ka granici od 100 godina starosti. „Znanje će, više nego danas, postati najznačajnija aktiva, uvijek podložna promjenama zbog inovacija. Osnovno obrazovanje će ostati suštinski važno: svako će morati neprestano da se obrazuje da bi stekao mogućnost zaposlenja.“ Eksplozija znanja će uticati na to da će „mnogi shvatiti da nikad neće imati vremena da sve pročitaju, čuju, vide, obiđu, nauče: pošto se dostupno znanje udvostručuje svakih 7 godina, a u 2030. će se udvostručiti svaka 72 dana, vrijeme potrebno za informisanje, učenje, sticanje ‘upotrebljivosti’ za toliko će skočiti“ (Atali, 2010:109, 130). Iako su brojne političke i obrazovne strategije širom svijeta prepune priča o društvima znanja i povećanom nivou kvaliteta obrazovanja, realnost koja nas okružuje mnogo je surovija – više od 1 milijarde stanovništva je bazično nepismeno, dok se ta brojka najmanje udvostručuje kada je riječ o funkcionalnoj pismenosti; više od 150 miliona djece starosti od 6 do 11 godina nema nikakav vid obrazovanja; milioni djece širom svijeta su radna snaga još od uzrasta 7–8 godina, iako brojne deklaracije o ljudskim i dječijim pravima UN to zabranjuju; 12 miliona djece su u posljednjih nekoliko godina ostali siročići zbog side itd. Svijet globalizacije u kome živimo nudi brojne mogućnosti za individualni i socijalni razvoj, nudi mnoštvo različitosti i potencijala, no ujedno sa sobom nosi i rastuću stopu siromaštva ogromnog broja stanovništva. Prema podacima UN 43,5% svjetske populacije se nalazi ispod donje granice siromaštva koja sa sobom nosi potrošnju manju od 3 dolara dnevno. Globalizacija podstiče i brojne migracije stanovništva i sve je veći pritisak na zemlje Evrope, Sjeverne Amerike i Australiju u pogledu imigracije, što nerijetko sa sobom nosi porast nezaposlenosti, ali i nejednakih mogućnosti za obrazovanje. Nedovoljan je broj programa koji omogućavaju sticanje osnovne pismenosti, dok u Evropi više od 1/3 radno sposobnog stanovništva ima manje od nižeg srednjoškolskog stupnja obrazovanja. Ovaj procenat na kontinentima „trećeg svijeta“ je naravno još veći. U ovim zemljama je ogroman postotak djece bez osnovnoškolskog obrazovanja, što prate i neodgovarajući i često veoma stari/neinovirani nastavni planovi i programi, nedostatak udžbenika, manjak nastavnika, neadekvatna profesionalna osposobljenost nastavnog kadra da se

odgovori potrebama kreiranja društva znanja i pojedinaca osposobljenih za cjeloživotno učenje i kritičko promišljanje. „Suočavamo se sa nejednakom dostupnošću hrane, vode i energije, s ekološkom degradacijom koja na duge staze prijeti našoj egzistenciji. Pored materijalne oskudice, siromaštvo koje podrazumijeva nedostatak mogućnosti često sprječava efikasno funkcionisanje društva. Neprihvatljivo veliki broj današnje djece suočit će se s nezaposlenošću u budućnosti, dok sve veći broj mladih koji su socijalno, ekonomski i politički otuđeni od društva smatra da ne učestvuje u društvenim dešavanjima“ (CONFINTEA VI, 2011:35). Sve ovo nas jasno navodi na zaključak da je postotak onih koji nemaju čak ni osnovnu naobrazbu izrazito veliki, te da će koncept cjeloživotnog učenja biti sve prisutniji u pedagoškoj javnosti.

Jedna od centralnih tema obrazovne politike u Evropskoj uniji danas jeste kontinuirano učenje, a kao produkt te obrazovne politike nastao je i Komunikacija Evropske komisije iz 2006. godine, u kome je jasno naznačeno da nikada nije kasno za učenje, ta da je svako životno vrijeme pravo vrijeme za učenje. U skladu sa ovim opštim ciljem definisan je i Akcioni plan koji u sebi sadrži pet ključnih poruka:

- ukloniti barijere za uključivanje u visokoškolsko obrazovanje;
- povećati kvalitet i efikasnost visokoškolskog obrazovanja;
- ubrzati proces validacije i priznavanja ranije stečenih znanja;
- osigurati zadovoljavajući nivo finansiranja;
- uspostaviti monitoring sistema visokoškolskog obrazovanja.

Uvođenje teme cjeloživotnog učenja kao jednog od ključnih zadataka univerziteta u XXI stoljeću stavlja pred univerzitete izazov da razviju različite opcione kurseve i da otvore vrata različitim starosnim i drugim kategorijama studenata. U zvaničnom dokumentu Evropske asocijacije univerziteta „Trendovi V“ (2007) se navodi da, iako je cjeloživotno učenje viđeno kao jedan od značajnih mehanizama koji treba da ima ključnu ulogu u razvoju univerziteta,

ipak u praksi to nije slučaj. Sličan je slučaj i sa Bolonjskom deklaracijom koja nesumnjivo promovira koncept cjeloživotnog učenja, dok njena implementacija pokazuje da se u praksi vrlo malo aktivnosti sprovodi na zaživljavanju ovog načina promišljanja i koncipiranja visokoškolske obrazovne politike bazirane na cjeloživotnom učenju. Bolonjska deklaracija jeste izvršila značajan uticaj na harmonizaciju osnovnog nivoa visokoškolskog obrazovanja, dok su njeni dometi u pogledu kontinuiranog učenja veoma različiti od zemlje do zemlje. Prepoznavanje/priznavanje i akreditacija ranije stečenih znanja, kao i određenje ključnih kompetencija su dvije krupne teme čije je razmatranje na evropskim univerzitetima u samom „povoju“, tj. na početku. Kao podsticaj razvoju koncepta cjeloživotnog učenja, tj. ekstenzija Bolonjskog procesa, kreiran je i projekat BeFlex, koji koordinira EUCEN, a u kome participira sedam evropskih univerziteta sa ciljem da ustanovljenu strukturu univerziteta (usklađenu sa Bolonjskom deklaracijom) učini prijemčivom za razvoj kontinuiranog obrazovanja. Organizaciona rješenja u pogledu implementacije koncepta cjeloživotnog učenja variraju od zemlje do zemlje. U nekim zemljama poput Engleske, Francuske i Finske univerziteti su osnovali autonomne institute zadužene za cjeloživotno učenje, u nekim od zemalja nađena su rješenja da univerzitetska administracija objedinjava i logistički podržava fakultetske strukture posvećene cjeloživotnom učenju, dok se u određenom broju zemalja cjeloživotno učenje nudi u vidu part-time master studija. Savremeno viđenje univerziteta uključuje različite dimenzije njegovog djelovanja u društvu, koje se uslovno mogu podvesti pod jedan širi kontekst koji podrazumijeva kreiranje univerziteta kao socijalno odgovorne i proaktivne institucije, što podrazumijeva sljedeće:

- a. podsticanje sveukupnog razvoja koji se odvija u takvim središtima kulture, nauke i istraživanja kakvi su postali moderni univerziteti;
- b. ispunjenje zadatka širenja znanja, koji univerziteti moraju preuzeti za nove naraštaje, podrazumijeva danas njihovo služenje cijelom društvu, kulturna,

društvena i ekonomska budućnost društva zahtijeva znatna ulaganja u trajno obrazovanje;

- c. omogućiti da univerziteti budućim naraštajima osiguraju takvo vaspitanje i obrazovanje, koji će ih osposobiti da doprinesu očuvanju veličanstvene ravnoteže u prirodnom okruženju i životu (Magna Charta Universitatum).

U svom „Doživotnom učenju za sve“ OECD je usvojila sveobuhvatnije gledište koje pokriva sve svrsishodne aktivnosti učenja, od kolijevke do groba, koji ima za cilj da unaprijedi znanja i kompetencije za sve pojedince koji žele da učestvuju u nastavnim aktivnostima. Četiri glavne karakteristike se razlikuju: sistemski pregled (mogućnosti za učenje tokom cijelog životnog ciklusa, od predškolskog obrazovanja do poslije penzionisanja, pokrivajući sve forme formalnog, neformalnog i neslužbenog učenja), centralno mjesto učenika (susret sa potrebama za učenjem, a ne potpomognut sa strane), motivaciju za učenje („učenje radi učenja“) i višestruke ciljeve obrazovne politike (kao što su lični razvoj, razvoj znanja, ekonomskih, socijalnih i kulturnih ciljeva). Evropska komisija je u početku koristila mnogo uže definicije, opisujući doživotno učenje kao „sve svrsishodne aktivnosti učenja, preduzete na tekućoj osnovi sa ciljem poboljšanja znanja, vještina i kompetencije“. Ova definicija je kasnije prilagođena svojoj sadašnjoj verziji, sa sličnim akcentima na opis OECD-a: „Doživotno učenje treba shvatiti kao sve aktivnosti učenja koje se vrše u toku cijelog života, s ciljem poboljšanja znanja, vještina i kompetencija u okviru ličnih, građanskih, socijalnih i/ili perspektiva u vezi sa zapošljenjem“ (Petegem i dr., 2010:1).

Sveobuhvatno definisano cjeloživotno učenje svakako leži u temelju sva četiri osnovna stuba učenja koje preporučuje Međunarodna komisija za obrazovanje za 21. stoljeće: učenje za sticanje znanja, učenje za rad, učenje za postojanje i učenje kako bi se živjelo zajedno. „Jasno je da učenje i obrazovanje odraslih predstavljaju značajnu komponentu procesa cjeloživotnog učenja koje u sebi objedinjuje kontinuirani proces od formalnog, preko neformalnog,

do informalnog učenja. Učenje i obrazovanje odraslih odgovaraju na potrebe mladih, odraslih i starih. Učenje i obrazovanje odraslih pokriva širok dijapazon sadržaja – opšta pitanja, pitanja stručnog obrazovanja, pismenost i obrazovanje cijele porodice, građansko pravo i mnoge druge oblasti čiji prioriteti zavise od specifičnih potreba svake zemlje“ (Confintea VI, 2011:31). Prema zaključcima konferencije CONFINTEA VI, može se definisati globalni trend koji ukazuje da, iako se sa političkog aspekta, učenje i obrazovanje odraslih sve češće posmatra kao ključni element izgradnje održive i društveno kohezivne budućnosti, ono je i dalje trajno potcijenjeno, nedovoljno razvijeno, fragmentirano i slabo finansirano. „Postoje značajne razlike između regiona i zemalja u pogledu pristupa, sadržaja i domena politika u oblasti učenja i obrazovanja odraslih. Uprkos ovim značajnim razlikama, sve je više prisutna saglasnost u pogledu postavljanja politika u oblasti učenja i obrazovanja odraslih i obrazovanja odraslih unutar sveobuhvatnih okvira cjeloživotnog učenja i obrazovanja za održivi razvoj (ESD – education for sustainable development). Ovo bi podrazumijevalo usvajanje učenja i obrazovanja odraslih kao temeljne strategije EFA (education for all) u okviru redefinisanih nacionalnih i međunarodnih obaveza i programa kako bi se ubrzalo učenje i obrazovanje odraslih u okviru holističke perspektive“ (Confintea VI, 2011:26). Ovako široko postavljen koncept cjeloživotnog učenja i prepoznavanje njegovog suštinskog značaja za individualni i cjelovit društveni razvoj usloveli su i promjenu slike mogućih provajdera, davalaca, usluga cjeloživotnog učenja. Sagledavajući moguće provajdere obrazovanja odraslih i posebno ostvarivanja vizije cjeloživotnog učenja neminovno je vodilo ka prepoznavanju univerziteta kao jednog od ključnih nosilaca koncepta cjeloživotnog učenja. Od ključne je važnosti razumjeti da obrazovanje odraslih i ostvarivanje koncepcije cjeloživotnog učenja ne predstavlja isključivo utrošak određenih sredstava, bilo da je riječ o budžetskim ili doniranim sredstvima, već da ono podržava ekonomski i demokratski razvoj društva kroz stvaranje kreativnije, produktivnije i stručnije radne snage, te kroz izgradnju građanskog društva

zasnovanog na principima socijalne pravde.

Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori se u drugoj polovini XX vijeka razvijalo slično kao i u drugim republikama bivše SFRJ i karakterisalo ga je osnivanje radničkih ili narodnih univerziteta, formiranje različitih vrsta centara za obuku pri većim preduzećima i fabrikama, programi dokvalifikacije u srednjem stručnom obrazovanju, te vanredno studiranje na višim i visokoškolskim institucijama. Ono je tretirano kao sastavni dio formalnog obrazovnog sistema, no za razliku od ostalih djelova obrazovnog sistema, obrazovanje odraslih nije bilo uključeno i u redovni državni budžet namijenjen obrazovanju. Finansiranje obrazovanja odraslih je najčešće bilo dvojako – ili u formi samofinansiranja ili finansiranja od strane poslodavca. Konceptualno i strateški gledano, obrazovanje odraslih imalo je prevashodno kompenzatorsku funkciju, dok se funkcija cjeloživotnog učenja veoma malo ili uopšte ne naglašava. U skladu sa svojom dominantno kompenzatorskom funkcijom, obrazovanje odraslih je najčešće bilo orijentisano na početno opismenjavanje, sticanje elementarnih znanja, te dokvalifikaciju i prekvalifikaciju u slučaju gubljenja radnog mjesta i promjena na tržištu rada. Posljednjih desetak godina na polju obrazovanja odraslih u Crnoj Gori desile su se značajne promjene, koje su bile usmjerene na „raskid“ sa ranijim socijalističkim pristupom ovom segmentu obrazovanja i uvođenje savremenijih oblika rada sa odraslima, što je dovelo i do mjere gašenja radničkih univerziteta – što sa desetogodišnje distance ostavlja puno prostora za stručnu raspravu da li je to bio nužan i dobar potez u promjeni sistema obrazovanja odraslih. Iako u Crnoj Gori ne postoji studijski program za andragogiju, niti agencija ili institut za obrazovanje odraslih, ipak treba naglasiti da se mi ne nalazimo na početku izgradnje sistema obrazovanja odraslih. U relativnom kratkom vremenskom roku, posljednjih 10-ak godina, na planu razvoja sistema obrazovanja odraslih učinjeni su značajni koraci, kao što su koraci na strateškom i legislativom polju: usvojen je Zakon o obrazovanju odraslih (2003), usvojen je Zakon o stručnom obrazovanju (2003), kao i Strategija obrazovanja odraslih (2005–2015). Donijet je niz

podzakonskih akata (npr. Pravilnik o uslovima za osnivanje ustanova u oblasti obrazovanja i vaspitanja, Pravilnik o profilu stručne spreme predavača, voditelja i drugih stručnih saradnika u obrazovanju odraslih, Program andragoškog osposobljavanja kadra, program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja, Nacrt zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama), planova (poput Plana obrazovanja odraslih za 2006–2010), metodoloških smjernica (Metodologija za izradu programa obuke itd.). Na institucionalnom planu su takođe učinjeni određeni pomaci: formiran je poseban odjel za obrazovanje odraslih pri Centru za stručno obrazovanje, a u periodu od 2005. do 2011. godine postojao je i zaseban nacionalni Savjet za obrazovanje odraslih. Važan element napretka učinjen je i na planu uspostave socijalnog partnerstva u obrazovanju odraslih između Ministarstva prosvjete i nauke, Centra za stručno obrazovanje, Zavoda za zapošljavanje, Privredne komore, Unije poslodavaca, Zavoda za školstvo i nevladinog sektora. „Reforme obrazovanja i vaspitanja, kao i obrazovanja odraslih u Crnoj Gori nisu na početku. Značajna postignuća daju osnova za optimizam, u relativno kratkom vremenskom roku Crna Gora se uključila u evropske tokove – podijelivši neka dostignuća, ali i niz savremenih evropskih problema. S druge strane – složena ekonomska situacija, izvjesni zastoji u reformi, i složenost, fluidnost i razuđenost područja obrazovanja odraslih čine neophodnim stalne analize i preispitivanja – kako zbog ocjene postignutog, tako radi planiranja daljih koraka, koji ne bi smjeli da imaju odlike laicizma i entuzijastičke haotičnosti, već profesionalnog, analitički zasnovanog i dobro promišljenog pristupa... Strateška i politička dokumenta koja se bave obrazovanjem odraslih u Crnoj Gori potpuno su aktuelna kada je u pitanju njegovo opšte određenje, ali ne naglašavaju dovoljno koncept cjeloživotnog obrazovanja. Nužnost ovog koncepta ne proističe samo iz potrebe da se naučno i filozofski utemelji obrazovanje odraslih, već ima i praktične implikacije: ustanovljava obrazovni kontinuum u kome su sve uzrasne grupe podjednako važne, gdje se (prema ustanovljenim kriterijumima) mora obezbijediti finansiranje i, što je naročito važno, prohodnost na svim nivoima, mogućnost

ulaza i izlaza u sistem obrazovanja, ali i jaka kopča formalnog i neformalnog obrazovanja“ (Popović, 2010:275,285).

Indikativno je da Univerzitet Crne Gore niti jednim strateškim ili zakonskim dokumentom vezanim za obrazovanje odraslih nije jasno prepoznat kao jedan od važnih nosilaca koncepta cjeloživotnog učenja, niti se djelokrug visokoškolskog obrazovanja obuhvata tim dokumentima. U Pregledu nosilaca aktivnosti u obrazovanju odraslih datom u Strategiji, Univerzitet Crne Gore je naveden kao 31, a njegova uloga je definisana krajnje uopšteno – „Univerzitet Crne Gore stvara uslove i mogućnosti za obrazovanje kadra za rad sa odraslima i afirmaciju doživotnog učenja“ (Strategija, 2005:78). Kao prioritetni ciljevi u Strategiji obrazovanja odraslih identifikovani su sljedeći: povećati nivo znanja i vještina zaposlenih u cilju postizanja bržeg privrednog rasta; povećati nivo znanja i vještina nezaposlenih u cilju njihovog bržeg zapošljavanja; povećati socijalnu uključenost kroz obrazovanje odraslih; dostići vrijednosti demokratskog društva kroz obrazovanje odraslih; unaprijediti zaštitu životne sredine kroz obrazovanje odraslih; iskoristiti druge oblike obrazovanja u cilju ličnog razvoja. Slično Strategiji, i Plan obrazovanja odraslih Crne Gore „izostavlja“ univerzitetski segment i definiše sljedeće prioritetne oblasti: stručno obrazovanje; osnovno obrazovanje; obrazovanje i osposobljavanje kadra koji radi u obrazovanju odraslih; obrazovanje za zaštitu životne sredine; obrazovanje za građansku demokratiju; obrazovanje za treće životno doba; stvaranje uslova za savremene oblike učenja.

Zaključak

Savremeni trenutak obilježavaju brojne „nedefinisanosti“ koje podrazumijevaju veoma brze promjene na tržištima rada, promjene strukture i vrste radnih mjesta, enorman rast količine znanja, nesigurnosti u svakodnevnom životu i obezbjeđivanju materijalne egzistencije, teškoće u međusobnom razumijevanju, te vrlo česte i globalno prisutne ekonomske i finansijske krize. Sve ovo nas vodi ka tome da obrazovni

sistem treba „produkovati“ vrlo fleksibilne individue, individue spremne da se češće prekvalifikuju, lakše adaptiraju na primjene radne i životne sredine, individue spremne da kontinuirano nadograđuju sopstveni sistem znanja i razvijaju različite komunikacijske vještine. Bez namjere da plediramo da je filozofija cjeloživotnog učenja jedini adekvatan odgovor na brojne izazove sa kojima se danas susrijeću obrazovni sistemi i individue u njemu, ipak cijenimo da je cjeloživotno učenje jedna od najefikasnijih strategija odgovora na promjene koje nas u životu očekuju. Stoga smatramo iznimno važnim kreiranje univerzitetske strategije cjeloživotnog učenja, koja svakako ne bi trebalo da bude „elegantna“ izjava o misiji univerziteta koja se veoma rijetko transformiše u operacione planove. Strategija će jedino imati smisla ukoliko doživi svoju punu operacionalizaciju na svim univerzitetskim jedinicama (fakultetima i studijskim programima), bude realizovana u maksimalno mogućoj mjeri u partnerstvu sa socijalnim partnerima i ukoliko se u punoj mjeri posveti pažnja osiguranja kvaliteta obrazovanja odraslih. Ovaj zadatak univerziteta svakako jeste težak jer podrazumijeva paradigmatičke promjene, te strukturalne promjene i promjene u ponašanju. No, bilo kako bilo, to je posao koji se mora obaviti.

Literatura

- Atali, Ž. (2010): Kratka istorija budućnosti .- Beograd: Arhipelag;
- DfES (2003): Information, Advice and Guidance for Adults. Towards a National Policy Framework: Discussion Document, Sheffield: DfES;
- Matijević, M. (2000): Učiti po dogovoru – Uvod u tehnologiju obrazovanja odraslih .- Zagreb: Birotehnika;
- Petegem, W.V., Sjoer, E., Nørgaard, B., Markkula, M. (2010): University Strategy Development for Lifelong Learning and Innovation;
- Popović, K. (2010): Politika i strategije

- obrazovanja odraslih u Crnoj Gori i evropske razvojne tendencije – U “Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti” .- Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti;
- Radonjić, D. (2010): Trendovi i izazovi visokoškolskom obrazovanju u XXI stoljeću – U “Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti” .- Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti;
 - Strategija obrazovanja odraslih Crne Gore (2005) .- Podgorica: Vlada Crne Gore;
 - Živjeti i učiti za održivu budućnost: Snaga obrazovanja odraslih - CONFINTEA VI – Šesta međunarodna konferencija o obrazovanju odraslih, Belem 2009 (2011).- Sarajevo: DVV Regional Office for SEE;

IZAZOVI OSIGURANJA KVALITETA U VISOKOM OBRAZOVANJU U CRNOJ GORI

Biljana Mišović,

član nacionalnog tima eksperata za reformu visokog obrazovanja (HERE),

Ministarstvo prosvjete

Obezbjedenje kvaliteta ključni je element reforme visokog obrazovanja i predstavlja jedan od preduslova uspješnog funkcionisanja jedinstvenog Evropskog prostora visokog obrazovanja. Od samog početka realizacije Bolonjskog procesa, kvalitet visokog obrazovanja, kao jedan od principa Deklaracije, bio je u fokusu svih reformskih promjena u nastojanju da se obezbijedi konkurentnije, kvalitetnije i efikasnije obrazovanje za sve i doprinese utemeljenju i unapređenju saradnje među različitim institucijama i zemljama Evrope. Poseban doprinos u realizaciji međunarodne saradnje i umrežavanja jeste i u uspostavljanju uporedivih i transparentnih kriterijuma i metodologija za kontrolu, unapređenje i obezbjeđenje kvaliteta u visokom obrazovanju, uz uslov da primarnu odgovornost za obezbjeđenje kvaliteta snose same ustanove visokog obrazovanja. Potreba razvoja zajedničkih kriterija i metodologije osiguranja kvaliteta rezultirala je donošenjem Evropskih standarda i smjernica za obezbjeđenje kvaliteta u visokom obrazovanju (European Standards and Guidelines for QA in EHEA).

Obezbjedenje kvaliteta je sveobuhvatan pojam koji se odnosi na stalan proces vrednovanja (ocjenjivanja, praćenja, garancije, održavanja i poboljšanja) sistema kvaliteta visokog obrazovanja, ustanova i studijskih programa. Kako obrazovanje postaje osnovni činilac ekonomskog i društvenog razvoja zemlje, kvalitet u oblasti visokog obrazovanja predstavlja potrebu koja sve više dobija na značaju. Imajući u vidu da je visoko obrazovanje već izloženo pritisku koji je u industrijskom svijetu prisutan decenijama, ustanove visokog obrazovanja sve više zavise od sposobnosti da odgovore na rastuće zahtjeve u pogledu kvaliteta obrazovne ponude, transparentne brige o efikasnosti poslovanja i sposobnosti vlastitog konkurentskog pozicioniranja.

Usvajanjem Zakona o visokom obrazovanju Crna Gora je prihvatila jedinstvenu evropsku politiku u visokom obrazovanju u kojoj je od suštinske važnosti izgradnja i kontinuirano unapređenje sistema obezbjeđenja kvaliteta. U skladu sa Zakonom, za unapređivanje oblasti visokog obrazovanja Vlada je imenovala Savjet za visoko obrazovanje, koji se sastoji od 13 članova. Članovi Savjeta imenovani su iz reda istaknutih stručnjaka iz oblasti visokog obrazovanja, nauke, tehnologije i umjetnosti i oblasti privrede, društvenih djelatnosti i drugih relevantnih oblasti i iz reda studenata. Savjet analizira stanje i dostignuća u visokom obrazovanju, daje stručne predloge Vladi i, u tom cilju, ima posebna ovlaštenja.

Jedna od nadležnosti Savjeta je akreditacija ustanova i studijskih programa, za koju Savjet obrazuje posebnu komisiju za evaluaciju i akreditaciju ustanova, odnosno studijskih programa. Za pojedine oblasti svog djelovanja može obrazovati radna tijela, komisije i nezavisne ekspertske grupe. U postupku reakreditacije, odnosno eksterne evaluacije, evaluaciju ustanove vrši inostrana akreditaciona agencija za obezbjeđivanje kvaliteta. Imajući u vidu značaj unapređenja mehanizama obezbjeđenja kvaliteta u okviru projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost“ koji se finansira iz kredita Svjetske banke, sprovedena je eksterna evaluacija svih ustanova visokog obrazovanja u Crnoj Gori od strane eksperata Evropske asocijacije univerziteta – programa za institucionalnu evaluaciju (EUA-IEP). Kao rezultat procesa evaluacije, urađeno je deset pojedinačnih izvještaja za svaku ustanovu visokog obrazovanja i cjeloviti integrisani izvještaj o sistemu visokog obrazovanja u Crnoj Gori, u kojem su identifikovani problemi i izazovi, kao i preporuke za unapređenje kvaliteta u visokom obrazovanju. U procesu evaluacije fokus je bio na sljedećim oblastima: upravljanje ustanovama visokog obrazovanja, strateško planiranje i interno obezbjeđenje kvaliteta; ispunjavanje misije ustanova; istraživački rad; služenje zajednici; internacionalizacija.

Pored navedenog, na zahtjev Ministarstva prosvjete, eksperti Programa za institucionalnu evaluaciju s posebnom pažnjom sagledali su i sljedeće aspekte: sistem tri ciklusa visokog obrazovanja; odnos broja akademskog osoblja i studenata (broj studenata po nastavniku); integracija praktične nastave, odnosno prakse na akademskim i primijenjenim studijskim programima; kvalitet doktorskih studija, organizacione aspekte.

Za svaku navedenu oblast dat je set preporuka za unapređenje identifikovanih nedostataka, kako na institucionalnom nivou, tako i na nacionalnom nivou. Izvještaji su dostupni na zvaničnom sajtu EUA-IEP. U toku su pripreme za tzv. follow-up, koji će sprovesti EUA-IEP tokom 2017. godine, a izvještaji biti prezentovani naredne 2018. godine.

Jedan od ključnih ciljeva Strategije razvoja visokog obrazovanja u Crnoj Gori 2016–2020, koju je Vlada usvojila jula 2016. godine, je unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja i stvaranje konkurentnog kadra. Uprkos ostvarenim rezultatima neophodno je raditi na daljem unapređenju kvaliteta visokog obrazovanja i usklađivanje istog sa trendovima u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, kako bi crnogorski visokoobrazovni sistem bio prepoznat van granica Crne Gore i regiona, a crnogorski studenti konkurentni svojim vršnjacima koji studiraju na prestižnim evropskim ustanovama visokog obrazovanja. Za uspostavljanje dobrih mehanizama obezbjeđenja kvaliteta neophodno je usvajanje politike obezbjeđenja, unapređenja i kontrole kvaliteta na svim ustanovama visokog obrazovanja. Usvajanje takve politike prvenstveno podrazumijeva definisanje i usvajanje strateških dokumenata, formiranje centara za kontrolu kvaliteta, ostvarivanje intenzivne saradnje između institucija visokog obrazovanja u Crnoj Gori, kao i obezbjeđenje aktivnog učešće svih učesnika u obrazovnom procesu u obezbjeđenju, unapređenju i kontroli kvaliteta. Neophodno je da sve ustanove definišu i usvoje strategiju obezbjeđenja, unapređenja i kontrole kvaliteta koja je usklađena sa standardima i smjernicama za obezbjeđenje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, kao i da formiraju centre za kvalitet, su neki od akcenata Strategije.

Nosioci implementacije sistema za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta na nivou Univerziteta Crne Gore su Odbor za upravljanje sistemom kvaliteta i Centar za studije i kontrolu kvaliteta, dok su nosioci implementacije sistema za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta na nivou jedinice Univerziteta komisije za obezbjeđenje i unapređenje sistema kvaliteta. Univerzitet i jedinice, kao i nosioci implementacije sistema za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta, djeluju usklađeno i odgovorni su za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta na Univerzitetu.

U svim tijelima na nivou Univerziteta i jedinica, kao i u svim projektima u oblasti kvaliteta koje realizuje Univerzitet i jedinice, su uključeni studenti. Centar za studije i kontrolu kvaliteta kao dio organizacije Rektorata, u organizaciji sistema za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta QAS-a,

predstavlja centralnu kancelariju nadležnu za funkcionisanje sistema za obezbjeđenje i unapređenje kvaliteta. QAS ima sopstveni veb sajt na kojem se mogu naći detaljne informacije www.qas.ac.me

Sistematsko praćenje i vrednovanje kvaliteta nastavnog procesa i rada nastavnika i saradnika, koje se odvija kroz periodično anketiranje studenata o kvalitetu nastave na predmetima i kvalitetu izvođenja teorijske i praktične nastave, predstavlja jednu od najvažnijih aktivnosti u koju su uključeni studenti.

U cilju promovisanja značaja unapređenja mehanizama obezbjeđenja kvaliteta vrlo važno je informisati akademsku zajednicu – profesore, studente i administrativno osoblje kroz iskustva i dobre prakse evropskih zemalja i učiti iz njihovih primjera.

U procesu daljeg unapređenja kvaliteta visokog obrazovanja neophodno je:

- poštovanje i primjena standarda i procedura za obezbjeđenje kvaliteta studijskih programa, nastave i uslova rada;
- sprovesti samovrednovanje i ocjenu kvaliteta studijskih programa i ustanove u skladu sa standardima Savjeta za visoko obrazovanje;
- analizirati studijske programe, s posebnim akcentom na ishode učenja, način ocjenjivanja u skladu sa ishodima učenja, kao i radno opterećenje studenata na godišnjem nivou;
- unaprijediti baze prikupljenih i obrađenih podataka o sprovedenim anketama i sistema za anketiranje studenata;
- unaprijediti nastavni proces kroz poboljšanje kompetencija nastavnog osoblja u stručnom, naučnom i pedagoškom smislu;
- kontinuirano usavršavanje nastavnog osoblja i obezbjeđenje jedinstva obrazovnog i stručnog rada čiji se rezultati koriste u nastavnom procesu;
- poštovanje kriterijuma za izbor nastavnika i saradnika propisanih Zakonom o

visokom obrazovanju;

- intenziviranje međunarodne saradnje sa evropskim ustanovama kroz zajedničke studijske programe, projekte, boravke nastavnika i saradnika, kao i stalno učešće u konkursima za međunarodne projekte;
- sprovođenje ankete za diplomirane studente i poslodavce u cilju procjene stečenih znanja i vještina i njihove prilagodjenosti realnom radnom okruženju;
- javno publikovanje rezultata vrednovanja kvaliteta;
- unapređenje mreža diplomiranih studenata – alumnista radi pribavljanja povratnih informacija o kvalitetu i primjenjivosti stečenih znanja;
- intenziviranje mobilnosti studenata i akademskog osoblja kroz organizovanu razmjenu na osnovu programa mobilnosti, bilateralnih i multilateralnih sporazuma o saradnji;
- sprovesti aktivnosti na prevenciji plagijarizma;
- unaprijediti rad karijernih centara jačanjem kadrovskih i infrastrukturnih kapaciteta.

VAŽNOST UKLJUČIVANJA STUDENATA U REFORMSKE PROCESSE NA UNIVERZITETU CRNE GORE

*Sara Arianna Serhatlić,
Predsjednik Studentskog Parlamenta, Univerzitet Crne Gore*

Studentski aktivizam kao izraz studenata da utiču na društvene promjene u životnom okruženju je bitan činilac u svim društvenim reformama. Kao takav u svoj fokus stavlja reforme u školstvu. Studenti imaju veliki uticaj na izmjene u planu i programu studija, kao i na finansiranje školskog sistema. Studentski aktivizam kao vid omladinskog aktivizma ima izuzetnu važnost radi podizanja svijesti mladih da ukažu na probleme koji ih okružuju, kao i radi podsticaja na kreativnost i inventivnost u idejama čija bi realizacija unaprijedila društvo.

Bolonjske reforme od 2012. do 2020. godine predviđaju još značajnije učešće studenata u procesu reformi zasnovanom na ravnopravnom i partnerskom odnosu. S obzirom na to da ključ uspjeha studentstva leži u kontinuitetu znanja i iskustva, kao logičan zaključak nameće se da je kvalitetno funkcionisanje studentskih organizacija neophodno jer je to jedini način stvaranja kadra koji će moći blagovremeno da prepozna probleme i suoči se sa izazovima koje nam donose akademske reforme.

Studentski parlament UCG je aktivno učestvovao u procesu reforme modela studiranja na Univerzitetu Crne Gore, kojim je uspostavljen sistem koji se primjenjuje na većini ustanova visokog obrazovanja u zapadnoj Evropi. Reforma i sistemske promjene koje su realizovane, kao i akreditacija novog modela studiranja doprinijeće boljem obrazovanju, kvalitetnijem znanju i njegovoj praktičnoj primjeni, evropskoj konkurentnosti diplome Univerziteta Crne Gore, ali i boljem pozicioniranju te diplome na tržištu rada. Vjerujemo da je uključivanje studenata u proces reformi bio izuzetno značajan i da smo doprinijeli u radu i uočavanju problema iz studentskog aspekta. U dobroj saradnji i sinergiji sa Univerzitetom Crne Gore, možemo očekivati vidljive rezultate kroz kvalitetnu implementaciju onoga što reforma predviđa, ali i kroz uključenost studenata u svim segmentima i procesima posredstvom svojih predstavnika.

Besplatne osnovne i master studije

Studentski parlament UCG je kao krovna organizacija studenata prepoznata Zakonom o visokom obrazovanju i podzakonskim aktima, imao aktivnu ulogu u procesu reforme studija, kao i u izradi Strategije visokog obrazovanja za period 2016–2020, a upravo su budžetska mjesta na prva dva nivoa studija, uz razmatranje mogućnosti za budžetskim mjestima i na doktorskom nivou studija, bili jedan od zahtjeva predstavnika SPUCG u radnim grupama koje su se bavile pomenutim procesima. Socijalna dimenzija predviđa dostupnost studiranja po kvalitetnim programima kroz veća izdvajanja u budžetima države za školovanje. Smatramo i da određeni broj mjesta na doktorskim studijama treba biti finansiran iz budžeta, kako bi se podstakao upis i na taj nivo studija.

Obezbeđivanje besplatnih osnovnih, master i doktorskih studija bio je iskorak u kvalitetu visokog obrazovanja u Crnoj Gori, iz razloga što će perspektivni studenti slabijeg imovinskog stanja moći da nastave školovanje na drugom i trećem nivou studija. Na taj način će se vrednovati njihovo znanje, vještine i ostvareni uspjeh, a neće biti ograničeni ličnom finansijskom situacijom da iskoriste svoj puni potencijal.

Mobilnost studenata

Mobilnost je jedan od glavnih ciljeva reforme na Univerzitetu Crne Gore, kao i jedan od najvećih izazova. Evropska studentska zajednica zahtijeva da se mobilnost aktivno promoviše kao dostupnost svima nezavisno od socijalno-ekonomskog statusa. Mobilnost bi mogla da bude jedan od pokazatelja uspješnosti sprovođenja reformi i implementacije planiranog. Studentski parlament UCG predstavlja strateškog partnera ka ostvarivanju ovih ciljeva jer je orjentisan ka povezivanju sa srodnim studentskim organizacijama i krovnom studentskom organizacijom u Evropi – Evropskom studentskom unijom, sa kojom aktivno saradujemo od dobijanja statusa punopravnog člana u maju 2016. godine. O ozbiljnosti naših namjera, svjedoči i činjenica da će 75. Skupština Evropske studentske unije biti organizovana u Crnoj Gori, gdje će preko 150 studentskih lidera iz cijele Evrope voditi diskusiju o aktuelnim pitanjima i problemima koji se tiču studenata u zemlji, regionu i Evropi.

Osiguranje kvaliteta

U narednom periodu ćemo se zalagati i za podizanje kvaliteta studiranja, što je od izuzetnog značaja kako bi novi model studiranja u potpunosti ostvario očekivane rezultate, a studenti dobili kvalitetnije znanje, te praksu tokom svih godina studiranja i veću mogućnost za mobilnost na inostranim ustanovama visokog obrazovanja. Rad u manjim grupama, dosljedna primjena Bolonjske deklaracije, veće znanje stranih jezika i usklađenost upisa sa tržištem rada, i u narednom periodu biće u fokusu krovne organizacije studenata Univerziteta Crne Gore.

Evidentno je da je uključivanje studenata u reformske procese na Univerzitetu Crne Gore posredstvom studentskih predstavnika u Studentskom parlamentu, institucionalno predstavničkom tijelu koje zastupa populaciju od preko 20 000 studenata, izuzetno vidljivo i značajno, jer je na taj način moguće doprinijeti kvalitetnijoj implementaciji reforme što je zapravo i krucijalan korak koji stoji pred akademskom

zajednicom.

Studenti vide probleme iz direktne perspektive, te je sinergija i saradnja sa Univerzitetom Crne Gore, kao našim dosadašnjim partnerom neophodna u ostvarivanju ciljeva od kojih će imati koristi svi pripadnici akademske zajednice.

ŽAN MONE PROGRAM

Žan Mone program pokrenula je Evropska Komisija još 1989, kako bi podržala izučavanje evropskih integracija na akademskom nivou. Program se prvobitno odnosio na akademsku zajednicu zemalja članica EU, ali je ubrzo obuhvatio i one koje su u procesu pristupanja Evropskoj Uniji. Danas, ovaj program obuhvata gotovo sve države svijeta, i aktivnosti u Žan Mone komponenti programa Erasmus+ i sada su namijenjene prvobitno ustanovama visokog obrazovanja koje se bave izučavanjem, istraživanjem i analizom u oblasti evropskih integracija u širem smislu. Projekti su otvoreni za sve oblasti, koje se na bilo koji način tiču izučavanja evropskih integracija.

Pored toga, postoje i druge aktivnosti koje su otvorene i za ustanove visokog obrazovanja kao i druge organizacije aktivne u oblasti izučavanja evropskih integracija. Ustanove iz Crne Gore mogu da podnesu prijavu za sve vrste Žan Mone aktivnosti.

Žan Mone aktivnosti su:

- Žan Mone moduli – predstavljaju kratke programe u trajanju od najmanje 40 sati nastave tokom godine. Trajanje projekta je 3 godine, maksimalna vrijednost granta po projektu je 30.000 evra, što ujedno čini maksimalnih 75% od ukupnog budžeta projekta;
- Žan Mone katedre – namijenjene su predavačima za studije evropskih integracija koji izvode najmanje 90 sati

nastave u ovoj oblasti godišnje i imaju još jednu dodatnu aktivnost tokom godine. Trajanje projekta je 3 godine, maksimalna vrijednost granta 50.000 evra i maksimalnih 75% budžeta projekta;

- Žan Mone centri izuzetnosti – objedinjuju kompetencije i znanja vezana za predmete u kojima se izučava Evropska unija. Trajanje projekta je 3 godine, maksimalna vrijednost granta je 100.000 evra, a maksimalni udio granta u ukupnom budžetu projekta je 80%;
- Žan Mone mreže – podržavaju raspravu o javnoj politici sa akademskim sektorom usmjerena na stvaranje i razvoj konzorcijuma međunarodnih aktera angažovanih na polju evropskih studija. Trajanje projekta je 3 godine, maksimalna vrijednost granta je 300.000 evra, a maksimalni udio granta u ukupnom budžetu projekta je 80%;
- Žan Mone projekti – fokusirani su na raspravu o javnoj politici sa akademskim sektorom usmjerenu na inovacije i širenje znanja i informacija o Evropskoj uniji.

Trajanje projekta je 12 mjeseci ili 24 mjeseca, maksimalna vrijednost granta 60.000 evra, a maksimalni udio granta u ukupnom budžetu je 75%;

- Žan Mone podrška asocijacijama i organizacijama – podrška asocijacijama čija je svrha doprinos izučavanju procesa evropskih integracija. Trajanje aktivnosti je 3 godine, maksimalna vrijednost granta 50.000 evra, a maksimalni udio granta u ukupnom budžetu je 80%.

Više informacija o Žan Mone aktivnostima možete pronaći na sajtu Izvršne agencije za obrazovanje, audiovizuelnu umjetnost i kulturu (EACEA): https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus/actions/jean-monnet_en

UTICAJ EU PROJEKATA NA REFORME VISOKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI

POLITIKA EU I EVROPSKE INTEGRACIJE U SISTEMU VISOKOG OBRAZOVANJA

*prof. dr Gordana Đurović,
Univerzitet Crne Gore, Ekonomski fakultet*

Glavni cilj projekta Žan Mone katedra za evropske ekonomske integracije (JMC/EEI Montenegro), koji se realizovao u periodu 2012–2015. godine bio je jačanje i dalji razvoj tada upravo uvedenog smjera na Ekonomskom fakultetu u Podgorici, pod istim nazivom. Naime, školske 2011/2012. uveden je novi smjer u okviru ponude studentima pod nazivom „Evropske ekonomske integracije“. Na taj način studenti su dobili još jedan izbor u osmom, završnom semestru Fakulteta, a to je smjer na kome su mogli izučavati pet novih disciplina posvećenih Evropskoj uniji i procesu evropskih integracija Crne Gore.

Smjer Evropske ekonomske integracije na Ekonomskom fakultetu u Podgorici kreiran je u okviru nastavnog programa osnovnih studija. Podržava evropske integracije Crne Gore kroz obrazovni

sistem na novim nastavnim disciplinama u okviru osnovnih studija i nastavlja se kroz postdiplomske akademske studije Evropske ekonomske integracije, koje su osnovane još 2006. godine.

Cilj projekta Žan Mone katedre bio je da doprinese unapređenju kvaliteta nastave na našem fakultetu i Univerzitetu, posebno kada je u pitanju ostvarivanje strateških spoljnopolitičkih prioriteta naše zemlje, a to je punopravno članstvo u EU. Pristupajući Uniji, Crna Gora se razvija kao društvo zasnovano na znanju, na održivim osnovama razvoja, sa uslovima za rast i zaposlenost, i jačanje demokratskih i ekonomskih reformi u zemlji.

Iste godine, otvoreni su i pristupni pregovori Crne Gore sa Evropskom unijom, što je potvrdilo značaj uvođenja ove grupe predmeta i interesovanje studenata da bliže izuče ovu jedinstvenu nadnacionalnu organizaciju.

Ciljevi projekta:

- Modernizacija obrazovnog procesa, tj. podrška daljem razvoju Ekonomskog fakulteta, Univerziteta Crne Gore (EF/UCG) kroz stimulisanje razvoja kvalitetnog nastavnog procesa, istraživanja i analize uticaja studija Evropskih ekonomskih integracija u zemlji kandidatu za članstvo u Uniji;
- Uvođenje pet novih disciplina: Ekonomija EU, Politika proširenja EU, Makrosistem EU, Kohezionna politika EU i Zajedničko tržište i politika konkurencije;
- Priprema materijala i štampanje udžbenika (objavljene su četiri knjige, koje su uključene u literaturu za spremanje ispita);
- Unapređenje nivoa znanja o ekonomskom teoriji i praksi Evropskih studija kao naučne oblasti (posebno evropskih ekonomskih integracija);
- Podrška EF/UCG u razumijevanju procesa evropskih (ekonomskih) integracija i širenje znanja o EU prema drugim nosiocima aktivnosti u zemlji kroz organizaciju različitih događaja i debata (tokom tri godine

realizacije projekta organizovane su tri centralne EU debate povodom 9. maja Dana Evrope, veliki broj gostujućih predavanja, kao i posjeta Delegaciji EU, EU info centru, Školi ReSPA, Montenegroberzi i drugim institucijama povezanim sa procesom evropskih integracija naše zemlje);

- Razvoj i promocija procesa evropskih integracija Crne Gore u akademskoj zajednici prema široj javnosti;
- Objavljivanje naučnih radova iz oblasti evropskih studija i ekonomskih integracija (objavljeno je više radova u međunarodnim referentnim časopisima, koji su indeksirani u SSCI i Scopus bazi);
- Podrška aktivnostima Vlade Crne Gore u realizaciji komunikacione strategije o procesu pristupanja, učešće u radnim grupama za pregovore o pristupanju EU, učešće u javnim debatama u vezi sa procesom evropskih integracija i sl.

Prepoznavanje zahtjeva crnogorskog tržišta rada u vezi sa ekonomskim znanjima i vještinama u oblasti evropskih ekonomskih integracija

Korisnici JMC/EEI projekta, Žan Mone katedre za Evropske ekonomske integracije su različiti. Prvenstveno to su studenti dodiplomskog smjera Evropske ekonomske integracije (ali i šira studentska zajednica, posebno na postdiplomskim studijama), koja je kroz realizaciju ovog projekta imala unaprijeđen kvalitet nastave, inoviran nastavni program, primijenjenu metodologiju, kao i pripremljene udžbenike na predmetima sa smjera Evropske ekonomske integracije.

Pored navedenog, posebna ciljna grupa bili su studenti akademskog postdiplomskog studija Evropske ekonomske integracije koji predstavljaju umreženu rastuću postdiplomsku studentsku zajednicu, koja je takođe aktivna u EU debatama i širenju znanja o EU i evropskim integracijama Crne Gore. Žan Mone projekat, kroz svoje aktivnosti (posebno publikacije, simulacije i debate), ohrabrio je studente postdiplomskih studija da se odlučuju za aktuelne i interesantne magistarske teme, te da se posvete njihovom

istraživanju. Konačno, na EF/UCG imamo i prve studente koji izražavaju interesovanje za dalji obrazovni proces opredjeljujući se za evropske ekonomske integracije kao oblast istraživanja na doktorskim studijama.

MOBILNOST U OKVIRU ERASMUS + PROGRAMA

Erasmus+ program u okviru akcije Međunarodna kreditna mobilnost omogućava stipendiran boravak i studiranje na nekoj od ustanova visokog obrazovanja iz programskih zemalja u okviru studentske razmjene na svim nivoima studija (osnovne, master, doktorske) ili boravak nastavnog ili administrativnog osoblja zaposlenog na ustanovi visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Za studente to praktično znači boravak u trajanju od ili jednog ili dva semestra, u okviru kojeg se slušaju predavanja i polažu ispiti koji će biti priznati po povratku na matičnu ustanovu u Crnoj Gori. Za nastavno i administrativno osoblje boravci su kraći (od pet dana do dva meseca), a njihova svrha je ucestvovanje u nastavi, realizacija predavačkih aktivnosti ili profesionalno usavršavanje.

Od 2018. godine u okviru projekata međunarodne kreditne mobilnosti moguće je predvidjeti i praktičnu obuku (traineeship) za studente, koja se realizuje na univerzitetima ili kompanijama u zemljama Evropske unije u trajanju od 2 mjeseca do 12 mjeseci.

Prijave za projekte podnose se Nacionalnim agencijama za Erasmus+ u programskim zemljama, a samu mobilnost sprovode institucije visokog obrazovanja koje učestvuju u projektima. Budžet za ovu vrstu projekata definisan je na nivou regiona Zapadnog Balkana, i iznosi oko 22 miliona eura godišnje.

U prethodna tri konkursa (2015, 2016 i 2017. godina) odobreno je 158 projekata međunarodne kreditne mobilnosti za ustanove visokog obrazovanja iz Crne Gore, što podrazumijeva potpisivanje bilateralnih sporazuma s univerzitetima iz Evropske unije. Kroz ove bilateralne sporazume, predviđeno je 1223 mobilnosti (797 odlaznih mobilnosti i 426 dolaznih mobilnosti studenata i nastavnog osoblja). Važno je naglasiti da sva tri univerziteti iz Crne Gore učestvuju u ovim projektima, kao i pojedini samostalni fakulteti. Ukupna vrijednost projekata mobilnosti u kojima učestvuju ustanove iz Crne Gore je oko 3,9 miliona eura.

Zemlje koje su najviše zastupljene u projektima mobilnosti sa crnogorskim univerzitetima su Njemačka, Italija, Poljska, Grčka, Francuska, Hrvatska, Portugal i Austrija.

Tokom sprovođenja mobilnosti, uzimaju se u obzir principi Erasmus povelje za mobilnost, što znači priznavanje perioda studiranja vani, kao i priznavanje položenih ispita, objavljivanje kataloga kurseva, nenaplaćivanje školarina, pripremu studenata koji idu na mobilnost (jezik, dokumenta, logistika), smjernice za dolazeću mobilnost, i dr.

Univerziteti koji su potpisali bilateralne sporazume, u saradnji sa univerzitetima iz EU definišu kriterijume za odabir studenata i objavljuju te uslove u konkursima. Konkursi su dostupni na web stranicama univerziteta, kao i na društvenim mrežama.

Pregled realizovanih mobilnosti u okviru Erasmus+ međunarodne kreditne mobilnosti (2015-2017):

	Odlazni	Dolazni	Ukupno
Studenti	149	23	172
Nastavnici	87	66	153
Ukupno	236	89	325

STUDENTSKA I NASTAVNA MOBILNOST KROZ EU PROGRAME – ISKUSTVA STUDENATA I NASTAVNOG OSOBLJA

Admir Radončić , iskustvo studenta Ekonomije sa razmjene, Univerzitet u Ljubljani

Zbog prirode materije koja se obrađuje u polju mog školovanja bilo je logično da u jednom segmentu svojih studija moram u praksi iskusiti međunarodnu ekonomiju i biznis, stoga sam se odlučio na ovaj korak. Zahvaljujući programu Erasmus +, uspio sam da mnogo bolje upoznam sebe i u vezi sa tim razvijem sposobnost da sebi postavim izazove i radim na ostvarivanju istih. Za buduće Erasmus aplikante, ovo je najbolje iskustvo razmjene koje možete da imate uz visokokvalitetni akademski nadzor. Pored toga što se ne morate brinuti o finansijskim pitanjima, ovo je idealna prilika da se fokusirate na studije i rad na sebi. U Sloveniji sam upoznao ljude iz različitih krajeva svijeta što je učinilo da razbijem mnoge stereotipe u vezi sa njima. Osim toga, bio sam u mogućnosti da naučim novi jezik koji se može dodati u moj portfolio i prisustvovao sam mnogim konferencijama i seminarima koje su bile inspirativne i korisne. Po povratku u Crnu Goru moju boravak u Sloveniji je bio jako bitan na tržištu rada što zbog poslodavca koji cijene preduzimljivost i želju za usavršavanjem, što zbog ličnog razvoja koji me učinio mnogo konkurentnijim. Više sam nego zadovoljan svojim Erasmus iskustvom i nadam se da će budući aplikanti biti u prilici da na najbolji način iskoriste ovaj nevjerovatan program.“

Jelisaveta Vlahović – student Ekonomije na razmjeni

Najveće ograničenje je ono koje mi sami sebi postavimo.

Grac, središnji austrijski grad, ljubazni ljudi ali i potpuno drugačije navike, koje u suprotnosti sa našima djeluju kao kulturološki šok. Austrijski studenti su zatvoreniji i manje skloni novim poznanstvima od naših studenata. Ljudi su generalno ljubazni, ali nisu skloni prisnosti.

Naviku Austrijanaca koju bi sigurno usvojila je njihov stav prema aktivnom i zdravom životu.

Čak i kada su počele minus temperature mogli ste sreći mnogo ljudi koji voze biciklo ili idu na trčanje i uvijek se iznova oduševi kada vidi aktivne penzionere, koji uprkos godinama i niskim temperaturama idu u duge šetnje u prirodu.

Još jedna stvar koja me je jako začudila je da su psi dozvoljeni svugdje, od toga da ih redovno vode sa sobom u prodavnicu, i u supermarkete kao i u prodavnice sa garderobom, do toga da neki studenti čak dovode pse na predavanja.

Prva nedjelja provedena u Gracu donijela je još jedno iznenađenje. Nijedna prodavnica nije radila. Tek mjesec dana po dolasku u austrijski grad saznala je da u cijelom gradu nedjeljom radi samo jedna prodavnica.

Studenti na razmjeni, uprkos tome što dolaze iz različitih kultura, religija i sredina, iz cijelog svijeta - Jelisaveta je upoznala djevojku iz Somalije. Nije očekivala da neko iz Somalije zna gdje je Crna Gora, jer mnogi iz Evrope ne znaju, a još manje da je posjetila Crnu Goru.

Uslijed drugačijeg sistema predavanja, gdje je veći akcenat na samostalnom radu, studenti imaju više slobodnog vremena. Studenti na razmjeni organizuju zajednička druženja, posjete i izlaske.

A kad je riječ o putovanjima...

Do sada smo bili u Beču, Hallstatt-u, Salzburgu, Krakovu i Varšavi. Planiramo ovaj vikend da idemo za

Zagreb, potom sledećeg petka u Ljubljanu a onda u subotu imamo let za Holandiju. Posjetićemo Amsterdam, Rotterdam, Hag i Eindhoven.

Od gradova, Jelisaveta izdvaja Krakov, grad sa dušom, sa pijacom u centru grada sa ručno rađenim stvarčicama i raznim đakonijama koje doprinose tom osjećaju, kao i muzejom Drugog svjetskog rata – fabrika Oskara Šindlera, koja nikog ne ostavlja ravnodušnim, i posjete logorima Auschwitz i Birkenau.

Ovaj program je učinio, i pored poteškoća koje na kraju postanu uzbudljiviji dio uspomena, da se osjeća kao bogatija osoba. Drugim studentima preporučuje da ne oklijevaju, da budu uporni i da obavezno nađu program razmjene koji im odgovara.

Studiranje u Gracu, Sabrina Gerina – Filološki fakultet

Kada ste student na razmjeni, po prvi put sami, u drugoj zemlji, naučite dosta o sebi. Naučite kako da učite od drugih i nadate se da su i oni nešto naučili od vas. Životno iskustvo koje mijenja pogled na svijet i čini vas jačim. Takav je doživljaj Sabine Gerine, studenta Univerziteta Crne Gore na odsjeku Engleski jezik i književnost, Filološkog fakulteta u Nikšiću. Preko Erasmus+ programa ona je danas na Univerzitetu u Gracu i već treći put je učesnik programa razmjene.

Bilo je i trenutaka kada sam imala pravi kulturološki šok, počev od razlika u mentalitetu ljudi, drugih običaja, zakona, čak i činjenice da je u Austriji sve zatvoreno nedjeljom.

Stekla sam prijatelje iz svih krajeva svijeta, od Brazila i Čilea, do Kine i Južne Koreje. To je neprocjenjivo. Grac ne bi doživjela isto bez ljudi, zajedničkih putovanja i druženja.

Vi na neki način postajete predstavnici svoje države. Dešavalo mi se mnogo puta da mi drugi studenti sa razmjene kažu da sam prva osoba iz Crne Gore koju su upoznali, tako da od nas zavisi kakav će utisak steći o Crnoj Gori i ljudima koji tamo žive.

Preporučujem studentima da se obavezno prijave

na neki od programa razmjene. Ne kažem da će sve ići glatko, i da se studenti neće susretati sa problemima svakakve prirode, ali to je ono što nas čini jačim i što nas mijenja kao osobe. Svakako da zvuči zastrašujuće odlazak u nepoznatu sredinu, daleko od porodice, prijatelja, ali kada se odlučite na taj korak i odete, garantujem da se nećete vratiti kao ista osoba prije programa.

Erasmus + program nudi veliki izbor uglednih univerziteta i svako može da nađe odgovarajući program, kao što je i Gerina. To je, smatra ona, pravi put do samousavršavanja i daljih šansi za zaposlenje.

Tijana Vujović, iskustvo iz Rige, Letonija

Zimski semestar od septembra 2012. do februara 2013. godine, provela sam na razmjeni studenta u Rigi, Letonija. Ovu stipendiju i nezamjenljivo iskustvo da boravim na Baltičkim prostorima omogućio mi je JoinEU-SEE program, Erasmus Mundus Action 2 programme.

Svim studentima bih preporučila da budu dio Erasmus programa, jer to je iskustvo koje nikada ništa neće moći da zamijeni. Dok ste još mladi dobijate priliku da negdje živite, razmjenjujete iskustva, učite strane jezik, upoznajete drugu kulturu, organizujete sami sebi vrijeme, pravite veliki korak ka osmostaljivanju, putujete, upoznajete ljude širom svijeta, stižete nove prijatelje koje kasnije možete uvijek da posjetite i upoznajte se sa drugačijim sistemom učenja. Sve ovo je meni Riga pružila za veoma kratak vremenski period, pa stižete utisak, kad saberete sve momente, da ste proživjeli više godina u roku od pola godine boravka tamo. Ovo iskustvo mi je takođe pomoglo da vrlo brzo nađem posao u Crnoj Gori.

Stah od nepoznatog, koji sam imala kad sam odlazila, nestao je veoma brzo i svi smo se prilagodili na novi studentski stil života koji nam se odmah svidio. Letoniju, kao i ostale zemlje koje se nalaze u okviru programa svaki student treba da razmotri i potrudi se da prikupi dokumenta kako bi aplicirao i omogućio sebi da bude dio ovog sjajnog programa.

Ksenija Martinović, iskustvo iz Rima, Univerzitet “La Sapienza”

Erasmus Mundus je nikada do kraja ispričana priča svih nas koji smo imali priliku učestvovati u programu. Jedinstveno životno i akademsko iskustvo koje je jednostavno sažeto u rečenici “Godina razmjene nije godina u tvom životu, već život u godini (“Exchange year isn’t a year in your life, it’s a life in a year”). I zaista ta godina razmjene predstavlja svojevrsnu prekretnicu u načinu razmišljanja, djelovanja i razvijanja uz neizostavne momente smijeha, putovanja i druženja. Ukratko, sve to predstavlja moju akademsku 2011/12 godinu, provedenu u Rimu na Rimskom univerzitetu La Sapienza. “

Rekli su studenti o programu Erasmus!!

“Kad bi Erasmus bio jedini program EU, to bi dovoljan razlog zašto EU treba da postoji”.

“Erasmus je mnogo više nego par mjeseci studiranja u inostranstvu”.

“Kad ste u Erasmus-u saznate mnogo stvari o sebi samom”.

“To nije samo jedna godina u vašem životu, to je cio jedan život u jednoj godini”.

Rekli su profesori o Erasmus programu:

“Erasmus daje mogućnost malim univerzitetima da postanu međunarodno vidljivi”.

“Erasmus je bio važan za promjenu svijesti univerziteta”.

www.neomontenegro.ac.me

www.ec.europa.eu

https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus/actions/key-action-2-cooperation-for-innovation-and-exchange-good-practices/capacity-0_en

https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus/actions/jean-monnet_en

<http://supportthere.org/>

NACIONALNA
ERASMUS + KANCELARIJA
www.neomontenegro.ac.me